T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

1 Kanunusâni 1338 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	1166
2. — EVRAKI VÂRİDE	1166
1. — Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin; mahkemede yalan yere yemin ettiği iddiasiyle masuniyeti teşriiyesinin ref'ine dair Adliye Vekâleti tezkeresi.	*1166:1169*
2. — Lozan Konferansı hakkında Ankara'ya avdet etmiş bulunan konferans azasından Trabzon Mebusu Hasan Beyin izahatı.	*1169:1197*

Cilt : 26

2, 3 ncü Celse

166 ncı İnikat, 1. 2, 3 ncü Celse

YÜZ ATMIŞ ALTINCI İNİKAT

I Kânunusani 1339 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Reisi Sani Ali Fuat Paşa Hazretleri.

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Âtıf Bey (Kayseri).

REİS — Celse açılmıştır. Hafi celse akdi hakkında buyurunuz Rauf Beyefendi.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim; Sulh konferansında bulunan muhterem kardeşimiz Hasan Bey muvakkat bir zaman için Hükümetinizi ve Heyeti Celilenizi cereyanı müzakeratın teferruatı hakkında tenvir etmek maksadiyle dün öğleden sonra Ankara'yı teşrif ettiler. Dün öğleden sonra gece geç vakte kadar müzakeratın sureti cereyanı hakkındaki noktai nazarını dinledik, bir an evvel bu hususatı Heyeti Aliyenize arz etmeği lüzum gördük. Bittabi bu hususatı Heyeti Celilenize bizzat kendileri arz edecek. İkinci ağız olmamak itibariyle daha etraflı anlaşılır. Belki Heyeti Celileniz bilmünasibe ihsas buyurduğu gibi varit olan ihtimal gazetelerde görülen şeylerdir.

Fakat arkadaşlar bunu hafi celsede mevzubahis görüyorum ve alenî celsede mevzubahis olmasını memleketimiz için faideli görmüyor, bu itibarla Hasan Beyin izahatını hafi celsede istima buyurmanızı rica ederim. (Hay, hay sesleri).

REİS — Efendim, Hariciye Vekili Beyefendinin mesele hakkında celsei hafiye akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Yalnız hafi celsenin zabtı sabıkı vardır, okunacak.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ İNİKAT

25 Kânunuevvel 1338 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE (Hafi)

İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilinikat zabtı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Lozan sulh konferansı müzakeratına dair İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi tarafından izahat ita olunduktan sonra bu hususdaki müzakere kâfi görüldü. Burdur Mebusu İsmail Suphi Beyin zemini müzakere hakkındaki takrirlerinin ruznameye alınması kabul edilmedi ve celsei aleniyeye geçildi.

Reis	Kâtip
Reisisani	Yozgat
Musa Kâzım	Süleyman Sırrı

Kâtip
Mardin
İbrahim

2. — EVRAKI VÂRİDE

1. — Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin; mahkemede yalan yere yemin ettiği iddiasiyle masuniyeti teşriiyesinin ref'ine dair Adliye Vekâleti tezkeresi.

REİS — Efendim, celsei hafiyeye ait olmak üzere mevrut evrak var, müsaade ederseniz onları okuyalım.

Yalan yere yemin ettiği iddia edilen Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey hakkındaki evrakın gönderildiğine dair Adliye Vekâletinin evrakı vardır, kur'a ile bir şubeye gönderelim.

Efendim, Adliye Vekâletinin tezkeresini okuyorum :

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Mahkemei hukukta kendisine tevcih edilen yemini yalan yere eda eylediği iddia olunan Türkiye Büyük Millet Meclisi azasından Muhittin Baha Bey hakkında takibatı kanuniyenin icrası Meclisi Âlinin izin ve icazerine mütevakkıf idiğinden muktazasının ifasına müsaade buyurulmasını istirham ve bu babtaki evrak leffen takdim kılınır efendim.

14 Ağustos 1338

Adliye Vekili
Rifat

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Peki efendim, ben bunun için müzakere istemiyorum ve rica ederim, ben bir defa tehirine taraftar değilim. Mahkemeye veriniz. Fakat Zatı âlilerini tenvir etmeği bir vazife bilirim ve söyliyeceğim, çünkü hakkımdır. Efendiler, ben böyle bir şeyin, bir hafta değil bir saat, altında töhmetle kalamam. Meseleyi izah edeceğim. Arkadaşlarınızdan birisi vardır. Tesadüfen Bursa Müdafaai Hukuk Riyasetinde bulunmuş (Kimdir sesleri). Salih Efendi Müdafaai Hukuk Riyasetinde bulunduğu zaman on binlerce lira sarfettiler ve on binlerce lira alınmıştır. Bunun hesabı Bursa'da verilmedi, kendisinden hesap istendiği zaman ben sarfiyatımı gösterebilirim, aldığım parayı gösteremem, çünkü ben not tutmadım demiştir.

Efendiler, Bursa'da on bin liralık hesap açıkta duruyor. Bu paradır efendiler. Efendinin istediği bu paradan dolayı kemali taaccüple bir davaya muhatap oldum. Benim aleyhimde hukuk mahkemesine dava ediliyor. Deniliyordu ki, Salih Efendinin beş yüz lirasının tediyesi lâzımdır. Gittim hukuk mahkemesine dedim; efendim, ne parası bu efendiler? Salih Efendinin size karzan verdiği paradır. Hayır dedim. Ben Salih Efendiden karzan böyle bir para almış değilim. Yalnız Müdafaai Hukuk cemiyeti Bursa'da bir gazete çıkaracaktır, bu gazete Manavoğlu Nuri Bey tarafından çıkarılmak üzere idi. Salih Efendi bu adama ayda yüz lira verecekti. Nuri Bey o zaman bir mektebe müdür olmuştu. Millet Yolu gazetesini ben çıkaracaktım dedi.

Fakat Heyet kararıyle siz çıkaracaksınız ve bu parayı da masarifi tesisiye olarak alınız. Müdafaai Hukuk Cemiyetinden bu parayı aldım ve kırk bin gazete verdim. Mukabilinde yerlerine verdim. Gazetenin çıktığı Bursa'nın işgaline kadar bu gazete kazalara gönderilmiş ve merkeze de verilmiştir. Mahkemede dedim ki, efendiler, Salih Efendinin şahsından para almamışımdır. Benim aldığım para Müdafaai Hukuktandır. Salih Efendi bana bir senet çıkardı şu senede bak, bunun üzerine yemin edersen o başkadır, dedi. Bu senet de; Müdafaai Hukuk Reisi Salih Efendiden beş yüz lira, şeklinde idi. Dava bundan ibarettir efendiler.

Bu efendi, mademki ceza mahkemesine girmeği arzu etmiştir. Şeye filân gitmesini istemiyorum, gider ceza mahkemesinde bütün bu mesail söylenir. Hicap bana mı, Salih Efendiye mi aittir? Anlaşılır. Ve Heyeti Aliyenizin vicdanlarını ayrı, ayrı tahkim ediyorum. İki buçuk senedenberi burada bulunan bir arkadaşınızım. Hepimiz tanınmış adamlarız. Herkes bilir. Ben Bursa'da böyle bir parayı almış olsaydım herhalde Salih Efendi gibi bir çuval un için bana rica etmiş adamdan almazdım. (Gürültüler). (Böyle tecavüz etmeyiniz sesleri).

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Paşa, en mühim mesaili milliye arasında mesaili şahsiye çıkardınız, bir şubeye havale ediniz gitsin.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, şahsım mevzubahis olduğu için, iki söz de benden dinleyiniz. O vakit şubeye mi havale edersiniz, yoksa mahkemeye mi göndermek lâzım? Heyeti Aliyeniz buna bir karar verecektir. Maalesef bugün bendeniz hasta olmak hasebiyle kısa arz edeceğim. Efendim, bendeniz harbi umumînin ikinci senesinde Bursa'ya geldim. Bursa'ya gelirken çırılçıplak aç ve muhtaç da gelmedim. Farzediniz ki, her ne suretle olursa olsun, gideyim. Bursa'da bulunurken Bursa'da ticaretle iştigal ederken ve Hamdullahi Taalâ elimdeki senetle de sabit olduğu veçhile üçüncü sınıf tüccar iken ve namusumla ticaret ederken ve hatta Bursa'nın mebusları ki, ben Muhittin Bahayı da fena adam telakki etmiyorum, Muhittin Bahayı da severim, bu mesele başka, muhterem mebuslar da varken ve kendileri de bilir ki, ben Bursa'da namuskâr bir hareket takip ettiğim için harekâtı mütekaddimenin ilk mukaddemesi Erzurum'da hafi başladığı zaman bana yazılan hafi bir kâğıt üzerine, daha doğrusu İttihatçıların ayrıca yazmış oldukları bir mefkûre üzerine ilk evvelâ Ay - Yıldız nizamnamesi, bilâhare Karakol nizamnamesi.....

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbakir) — Onlar sonradır.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Müsaade buyurunuz, bu mesele böyledir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Karakol Nizamnamesi Cemiyeti teşekkül etmeden evvel cephelerde silahlar patlamıştı.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Zatı Âliniz ne demek istiyorsunuz yani?.. (Dinliyelim sesleri) Burada çalışırken İzmir vukuatı başladığı gibi bir de harekâtı milliye başladı ve orada bulunan halk ve memleketin muhterem ricali, münevvereniyle birlikte bu işle iştigal ettiğim zaman binnetice kendilerinin arzusu ve arzuyu âmme ile biz memleketin bir müdafaai hukuk riyasetini veya memleketin hizmetkârlığını aldım. Bence mesele böyledir ve memlekette ne suretle çalıştığımı memleketin heyeti umumiyesi ve mebusları ve sairesi de bilir. Bu meyanda başımıza toparladığımız

800 insanı, hatta o zaman bütün cepheleri idare eden muhterem kumandanımızla - onun da kâğıtları var - Ali Fuat Paşa gönderdiği taburlarla vesairelerle icabeden şeyi yapıyorduk. Fakat asıl kuvvet İzmir'de çarpışan kahramanlar idi. Onlara da ara sıra yardım ediyorduk. Bursa şekavet içerisinde idi. Hergün Bursa'ya iki vapur hafiye gelir, iki vapur casus gelir. Bunlar hakkı izlâl etmekle meşguldürler.

NECATİ BEY (Saruhan) — Reis Paşa Hazretleri, bunlarla mı uğraşacağız? Hülâsa isteriz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bu meyanda muhterem Bursa ricali Bursa'dan 24 adam otuz beş bin lira para vermişler. Efendiler, on beş bin lira değil, otuz beş bin lira. Yirmi küsur adam para vermiş. Bu para alelusul cemiyetin maliyesini idare eden Bursa belediye sandığına teslim edilmiş. Doğrudan doğruya Bursa Belediye sandığına paralar teslim edilir. Oradan icabeden yere, filan yere şunu, filan yere şunu veriniz, filan yere şu parayı sarfediniz diye verilen kararlar vesaire mucibince ben bu senedatın verilesini yapardım. Hatta öyle yapardım ki, Bursa'nın namuslu ricallerinden üç bin, beş bin, sekiz bin lira da tesellüm etmiş ve sarfettirmişim. Onlar da muhterem bir azanızdır, bugün burada mevcutturlar. Bu mesele hakkındaki evrak vesaire bütün pullu olmak üzere nezdimde mahfuzdur. Bu gayet mühim bir meseledir. O hesap görülmedikçe, o hesap bitmedikçe, hatta efendiler on bin lira değil, on beş bin lira değildir, efendiler otuz beş bin liradır ve belki de daha fazladır. Bunun tabii hesabı ve kitabı vardır. Memlekette doğrudan doğruya hakikaten manavoğlu Nevres, gazete çıkarıyordu ve biz de hakikaten ona para veriyorduk. Muhittin Baha Bey bir tarihte bana müracaat etti, ve dedi ki (Millet Yolu) namında bir gazete çıkaracağım. Çıkaracak mı, çıkarmayacak mı? diye konuştuk. Görüştük.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Mesaili Milliyenin bahsedileceği bir celsede böyle şahsi şeyler, rica ederim, nasıl konuşulur?

SALİH EFENDİ (Devamla) — Yahya Galip Beyefendi, çok rica ederim, bir parça dinleyiniz. İşkâl buyurmayınız. Müdafaatımı dinledikten, anladıktan sonra ne isterseniz söyleyiniz, efendim. Kendisiyle anlaştık ve orada Feraizci zadenin matbaasını alacağız. Bu da bin küsur liraya bakıyor. Bunu almak lâzım iken bıraktık. Çünkü nevakısı vardı. Bunu almaktan vaz geçtik.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Müdafaai Hukukların hepsinin hesapları görülmek lâzım gelir. Burada yalnız Salih Efendi burada değil..

REİS — Çok rica ederim hatibin sözlerini kesmeyiniz, devam ediniz Salih Efendi.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Efendim, bu matbaayı almaktan vaz geçtik. Çünkü nevakısı vardır. Sonra efendim, Muhittin Baha Beye dedik ki, Birader biz bir gazete çıkaracağız ve hakikaten cemiyetin âmalini terviç ettirmek için bir çok şeyler neşrettireceğiz. Burada bir ziraat matbaası var vesair matbaa var. Burada da tabı ettirebiliriz. Ve ucuzdur. Bu neye mütevakkıftır. Hesap ettik kaç kuruş eder? Beş yüz lira. Olur mu? Pek âlâ. Berveçhi peşin beş yüz liraya Muhittin Baha Beye benim yanımda bir senet ver dedik. Senet şöyledir. (Elli bin kuruştur. Millet Yolu gazetesine sarfedilmek, bilâhare tesviye edilmek üzere Reis Salih Efendiden elli bin kuruş aldım.) Doğru. Şimdi efendim, gazete çıkarıldı. Fakat Bursa'nın sükutuna yakın bir anda idi. Gazete çıkarılmağa başlandı. Bir çok yerlere, Heyeti idarelere, heyeti merkeziyelere de yazdım abone temin edin, gazete gönderiyoruz, gazete para da kazanıyor. Ancak doğrudur, Muhittin Baha Bey cemiyete kırk bin gazete vermiş. Şimdi Bursa'nın sükutunu müteakip kendisiyle görüştüm. Salih Efendi bu hesabı nerede göreceğiz..

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) —Ben demedim.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Azizim, hesabı nerede isterseniz görelim, filan dedim. Bitirelim bu meseleyi. Peki dedi. Şimdi bir müddet geçtikten sonra kendisine tekrar müracaat ettim. Hatta gazete kaç kuruş kâr, kaç kuruş zarar etti dedim. Sen gazeteye nazaret etmemişsin, başka şeye bakmamışsın. Gazetenin hesabını, kitabını ve zararını niçin sorarsınız? Bu da doğrudur. Efendim, vaktaki bozulduk, Bursayı terkettik, buraya geldik. Buraya geldikten sonra Muhittin Baha Bey bugün hesap yapar, yarın hesap yapar, o bir gün hesap yapar demiyoruz. Hesabi bitirmiyor. Kendisine bir kaç kere bu suretle söyledikten sonra Osman Nuri Beye bir tezkere yazdım ve dedim ki, benim de hakikaten şu günlerde zaruretim var, bu beş yüz lirayı tesviye buyursun. Osman Nuri Beyefendi diyor ki, bu para onun mu?

ŞEVKET BEY (Bayazit) — Memleket gidiyor, Allah aşkına, hikâye söyliyorlar nasıl olur?

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Paşa Hazretleri bir kur'a çek, hangi şubeye çıkarsa gitsin. (Gürültüler)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, hakkı istiyorsanız, dinleyiniz. Kısa söyliyeceğim. İsterseniz başka vakte terkedelim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Mevzubahsi olacak mesele bundan daha mühimdir. Hasan Beyi dinliyelim.

ZAMİR BEY (Adana) — Bu meseleyi şubeye havale edelim, efendim, dinlemeğe vaktimiz yoktur.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Hakkı istiyorsanız, dinleyiniz.

DEİS — Devam Buyurun Salih Efendi.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Muhittin Baha Bey para onun mudur, değil midir diye bir takım sarp yollardan sapmağa başladı. (Gürültüler) Osman Nuri Bey diyor ki, Cemiyetimize bir taalluku yoktur. Tekrar beni görüyor ve bana diyor ki, Cemiyete 45 bin gazete vermiş idim, Cemiyetten bunların bedelini aldığım gibi sana bu parayı tesviye edeceğim, diyor. Ben de kabul ediyorum dedim. Bilâhare Cemiyetin sandık emini olan Muhtar Efendiye müracaat ediyor ve Muhittin Baha Bey verdiği 45 bin gazetenin mukabilini alıyor ve parayı aldığına dair senet veriyor. Cemiyete verdiği 45 bin gazetenin bedelini tekrar alıyor. (Beş saat bunu mu dinliyeceğiz sesleri)

RAĞIP BEY (Kütahya) — Salih Efendi anlayamadık lütfen baştan söyleyiniz.

SALİH EFENDİ (Devamla) — O halde Beyefendiler, bunun daha kestirme yolu, mademki siz hiddet buyuruyorsunuz ve bu iş de tuhaf bir şey oluyor bir şubeye havale edersiniz. Bursa Mebusları da vardır. Müdafaai Hukuk Reisi de buradadır, azası da vardır. Onların namuslarına terkederek kürsüden iniyorum. (Muvafık sesleri)

REİS — Efendim, meseleyle alakadar olan iki mebus arkadaşı dinlediniz. Bu bir meselei hukukiyedir. Müsaade buyurursanız bunu aynen şubeye havale edelim. (Muvafık sesleri, takrir var sadaları)

(Kur'a Çekildi)

REİS — Üçüncü şubeye havale edildi.

2. — Lozan Konferansı hakkında Ankara'ya avdet etmiş bulunan konferans azasından Trabzon Mebusu Hasan Beyin izahatı.

REİS — Hasan Bey izahata başlıyacaktır efendim.

YASİN BEY (Gaziantep) — Paşa Hazretleri, Hasan Beyi dinlemeden evvel mademki Hükümet Hasan Beyi dinlemiş, Rauf Beyin beyanatında celsei hafiyeye esbap olarak, beyanatında izah buyurdular, tabii Hükümet buna bir karar vermiştir. Bunu lütfen beyan buyursunlar. (Şiddetli gürültüler)

HASAN BEY (Trabzon) — Efendim, bendenizin müzakere esnasında buraya kadar esbabı seyahatim, muhabere ile konferansta cereyan eden müzakeratın netayici hakkında Heyeti Celilenize ve Hükümete kâfi derecede arzı malumat edilmekle beraber, bütün, heyeti umumiyesinin tamamen ifade edilemediği cereyan eden muhaberattan anlaşılmıştır.. Bir safhai müzakerattan sonra meselelerin aldığı şekil hakkında şifahen Heyeti Aliyenize arzı malumat etmek ve müdavelei efkâr etmek ve Hükümetin noktai nazarını yakından ve etraflıca dinlemek, daha vâsi malumat ile hem oradaki vaziyeti buraya nakletmek ve hem buranın son noktai nazarlarını konferansa götürebilmek üzere seyahat lüzumu hasıl oldu. İstizan ettik, gelen muvafakat cevabı üzerine buraya hareket ettim.

Başlıca izahatım Sulh Konferansında cereyan eden müzakeratın heyeti umumiyesi nedir? Ve ne safhaya girmiştir? Bunu kısaca ifade etmekten ibaret olacak.

Heyeti Celileye elbette şimdiye kadar malum olmuştur ki, konferans tarihi mukanneninden bir hafta sonra ancak müzakere küşat edilebilmiştir. Bu teahhürün esbabı hakikiyesini Heyeti Celilenize arz etmek belki faydalıdır. Bu teahhür münhasıran İngiltere'nin konferansa nasıl bir mesai ve nasıl bir ittihadı mesai temin edeceklerine dair Düveli İtilâfiyeden Fransa ve İtalya'yı kendi noktai nazarına takarrübünü temin maksadiyle yaptığı teşebbüsatı siyasiyenin henüz neticelenmemiş olmasından münbais bir teahhürdür. İngiltere Hariciye Nazırı Lort Gürzon Konferansa gelip müzakereye devam edebilmek için evvel beevvel Türkiye sulh meselesinin hututu esasiyesi üzerinde Fransa ve İtalya ile bir itilâf noktai nazarını temin etmek maksadını, maksadını lüzumlu görmüş ve bunu istihsal etmezden evvel sulh konferansına gelmemek arzusunu izhar etmiştir. Bu suretle yaptığı teşebbüsatı siyasiye konferansın bir hafta tehirini badi oldu. Filhakika İngiltere bu arzu ettiği, iştirâki mesaiyi temin etmiş olduğu sulh müzakeratının muhtelif safahatında tamamen tebarüz etti. Şu halde Düveli Mutelife hemen bütün mesailde müttehit bir cephe ile hareket etmektedir. Konferansın resmi küşadından sonra ilk celseleri sulh müzakeratının tarzı cereyanına, faaliyetin tarzı tertibine vesair programa taallûk eden mesail idi. Başlıca mesail üç kısıma ayrıldı. Birisi mesaili arziye, diğeri mesaili maliye ve iktisadiye, hukukiye, diğeri de ecnebilerin memleketimizdeki vaziyetine müteallik akalliyetler mesaili ve hususatı saire olmak üzere, konferansın mesaisi bu suretle üç kısma tefrik edildi. Evvelâ mesaili arziye ile iştigale başlandı. Mesaili arziye komisyonunun Riyasetini Lort Gürzon deruhde etmiş bulunuyordu. Mesaili maliye ve iktisat komisyonunun Riyasetini Fransa delegelerinden

Mösyö Parer isminde birisi deruhde etmişti. Akalliyetler ve ecnebilerin ve ecanibin memleketimizdeki vaziyetleriyle buna mümasil meselelere ait komisyon riyasetini de İtalyan delegelerinden mösyö Garoniye tevdi edildi. Bu komisyonlar halli ile meşgul olacakları mesailin hututu esasiyesi üzerinde umumi efkâr ve mütalaat mübadelesinden sonra mesaili muhtelifenin teferruatının halli için muhtelif tali komisyonlara ayrıldı. Yalnız arazi komisyonu bütün mesaili arasıra hususi tali komisyonlara tevdi etmek suretiyle hepsini de doğrudan doğruya umumi komisyon üzerinde müzakere ve çıkarmak tarikini iltizam etti. Diğer iki komisyon tali komisyonlara tefrik edildi. Mesaili maliye dört komisyona ve bir de buna müteferri olmak üzere sıhhiye komisyonu vücuda getirildi. Akalliyet mesaili ile uğraşanlar da bir iki komisyon oldu. Akalliyetler, Reji, Capituler, (Jüstice) dedikleri doğrudan doğruya adli mesail ile meşgul bir komisyon, sonra (Minorite) mübadelei ahali mesaili ile uğraşan ayrı bir komisyon teşkil edildi. Mali mesailde ecanibin kendilerine taalluk eden mesaili müzakere etmek üzere ayrıca bir komisyon daha vücuda getirildi.

Birinci arazi komisyonu ilk defa Lort Gürzonun riyaseti altında faaliyete başladı. Trakya hudutlarıyla faaliyete başladı. Bunlara dair Heyeti Hükümetin vasıl olan malumata, dair Heyeti Celilenizi haberdar ettiğini zannediyorum. Garbi Trakya hudutları müzakere edildiği zaman bizim matalibimiz Misakı Millimizdeki esasata istinat ederek müdellel, şifahen, tahriren proje halinde muhtelif eşkâl ile kendilerine izah ettik ve müdavele edildi. Şunu arz etmek isterim ki; Bugün konferansın neticei masaisi hakkında önümüzde sureti katiyede halledilmiş müsbet bir netice henüz görmüyoruz gibi; bundan başka bir netice çıkarmak doğru değildir. Bunlar intihap edilen ve takip edilen mesailin tarzı mesaisi neticesi olmuştur. İhtiyar edilen tarzı hareket şu olmuştur. Gerek onlarca ve gerek bizim de noktai nazarımıza tevfikan her meseleyi ibtidaen müzakere edildikten sonra sureti katiyede halledip imza ettikten sonra diğer mesaile geçmek tariki değil, bilakis her mesele hakkında tarafeynin fikirleri ve noktai nazarları nedir? Netice nerelere varılmak mümkündür? Bunlar uzun uzadıya müzakere edildikten sonra o netice üzerinden bir şey istihsal edilirse o cihet bırakılıp diğer mesaile geçilir ve şimdiye kadar aynı tarz mesai üzerinde yürüyerek hemen diyebilirim ki, mesaili umumiye sulhiyeye tamamen temas edilmiştir. Şu halde neticede bütün mesail konuşulup müzakere edildikten sonra ve tarafeynin varabileceği vaziyet ne olabildiği sureti katiyede taayyün ettikten sonra heyeti umumiyesi bir sulh projesi halinde meydana gelecektir. İhtimalki zannedildiğine göre bu netice de bütün mesaili ihtiva etmek üzere bir umumi sulh projesi teklifi karşısında kalmak ihtimali de vardır. Binaenaleyh sureti katiyede kesilmiş, atılmış hiç bir mesele yoktur.

Garbî Trakya hududu : Alelumum Trakya hududu meselesi şu suretle hulâsa edilebilir: Müttefikler ve alâkadarlar bizim hududumuzun sureti katiyede sarih olmasını, Edirne'nin istasyonun olmak üzere Karaağaç'ın yerine Edirne'ye daha karip bir yerde bir İstasyon yapılacak kadar bir yerin kalması müttefikler tarafından 20 - 30 kilometre mesafe dahilinde bir noktanın... gayrı askerî bir hale vazedilmesi ve şimendifer hattının bütün memleketler arasında seyyanen tesir edecek tarzda idare altına alınarak bir komisyon tarafından idare edilmesi ve bilhassa Bulgaristan'a verilmesi istenilen mahreç meselesi dolayısiyle bilhassa bu hattın serbestiyeti cihetine varılmıştır. Bizim metalibimiz 1915'te Harbi Umumî içinde Bulgar'lara verdiğimiz ve fakat Meclisi Millînin kabul ve tasdik etmediği araziyi dahi ihtiva edecek hududu istiyoruz. Bunun öte tarafında, Garbî Trakya için de Misakı Millîmizde mevzubahis olan (Pilebisit) bu metalipten vaz geçmiş değiliz. Pilebisitten noktai nazarımız, ora halkının ekseriyeti ârâsını izhar ederek bize ilhaklarını temin değil, bilakis arzu ettikleri şekli idareye müstakillen malik olmaları noktai nazarında olduğumuzu söylemek mecburiyeti karşısında bulunduk. Eğer bu mesele hakkında ihtisasatı arz etmek lâzım gelirse Garbî Trakya'nın Pilebisit şeklinde bir reyi âm ile sureti katiyede hallinde büyük müşkilâta maruz kaldığı ve bunu bilhassa Balkan devletlerinden bazıları sureti katiyede Düveli İtilâfiyeye iştirâk ederek reddetmek tarikını ihtiyar ediyorlar. Bilhassa Sırplar hududumuzun Garbî Trakya'nın herhangi bir parçasının geçmesine sureti katiyede muarızlardır. Kendi ifadeleri veçhile Garbî Trakya'nın o bir tarafına ayak atmak, Türkler için amali milliyenin... ekseriyeti ahali dolayısiyle Makedonyalara kadar en koyu ve gayri muayyen sahaya kadar nüfuzu manasını tazammun eder ki bunu Sırbistan katiyen tecviz edemez. Bilhassa Trakya'nın muhtariyet şeklinde bir şekil mahsus ile idaresine bilhassa muhalefet eden yine Sırplardır. Çünkü Sırpların noktai nazarı buranın muhtariyet veyahut şu ve bu şekilde Yunanistan'dan ayrılması günün birinde bilâhare Bulgarlara geçmesi manasını tazammun edecek manasındadır. Halbuki bu şekilde veyahut diğer bir

şekilde büyümesi Sırplar'ın kabul edemiyeceği bir şekildir. Binaenaleyh biz noktai nazarımızı gayet açık bir şekilde söyliyoruz. Buraların Yunan elinde kalması bizim noktai nazarımızdan Bulgar'ların eline geçmesi demektir. Çünkü Bulgar'lara gitmesini istemeyiz. Arazi komisyonu bu meseleyi bu şekilde bıraktıktan sonra temas ettiği ikinci mesele, henüz sureti katiyede bitmeyen boğazlar meselesi olmuştur. Boğazlar meselesi Rusların davet ve iştiraki ile bir çok gürültülü celselree, heyecanlı dakikalara zemin olduktan sonra nihayet bizim Misakı Millînin müsaade ettiği şekli de boğazlarda şimdiye kadar tarihen mevcut olan usulün tebeddülüne biz de binetice muvafakat ettik. Boğazların şimdiye kadar mevcut olan şekli, daima kapalı bulunması, Türk'lere ait bulunması ve tahkim edilmesi ve herhangi memlekete ait olursa olsun sefaini haribiyenin mürurına müsaade edilmemesi, sefaini ticariye için dahi muayyen hususat ve tahdidat ve şerait ile mürura müsaade ettik. Bu da şekle tabidir dedik. Bu şekil boğazlar meselesine müteallik mukavelatı düveliyenin, beyneldüveliyenin bir müşküldür. Biz Misakı Millî ile boğazlar, bütün dünyanın münakalâtı ticariyesini alâkadar mahiyette olmak itibariyle buranın münakalâtı ticariyeye küşade bulundurmak teahhüdünü zaten Misakı Milliye ila ilân etmiş oluyoruz. Binaenaleyh eski usulün vazını esas itibariyle kabul ettiğimiz için buna dair olan bir şekle bir itirazım yoktu. Çünkü kabul etmiştik. Bu serbesti mürur sefaini ticariyeye münhasır değil, aynı zamanda memleketlerin icabı halinde sefaini harbiyenin dahi boğazlardan mürurunu tazammun etmektedir. Boğazlar; Çanakkale, Karadeniz boğaziyle, Marmara denizini ihtiva eden bir mefhum telakki edilir. Varılan neticeyi hulâsa etmek lâzım gelirse Çanakkale Boğazı ile Gelibolu tarafından muayyen bir huduttan başlıyarak, bu hudutlar da militarize olacaktır, gayrı askerî bir vaziyette sabit, tahkimat topçu tabiyesi vesaire bulunmıyacak ve tuz komisyonu gibi - mahiyeti tamamen değilse de - bir komisyon bulunacak. Bu komisyon boğazlardan serbestîi mürur kaidesinin tatbikına nazaret edecek mahdut miktarda geçebilecek olan donanmanın mürakabesini yapacak.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Kontrol yok...

HASAN BEY (Devamla)— Hayır yok, sefaini ticariye üzerinde mürakabe yapmak, boğazlar üzerinde beher sefainin tanzimi, fenerler, şamandralar gibi cer ve klavuzluk gibi mesaili de halletmek gibi bir takım vezaifi taliye de verilmek isteniyor. Hatta gayrı askerî manatıkta, gayrı askeriliği mutazammın ahvalin icra edilip edilmediğini murakabe etmek salâhiyetini vermek istediler. Fakat her hangi bir fikri mürakabeye murahhaslarımız yanaşmadıklarından, her nasılsa son zamanlarda gayrı askerî mıntıkada asker bulundurulmaması esasen teklifattan idi, fakat Gelibolu gibi ceziresinde ve civarında takriben 4 000 jandarma bulunabilmesine müsaade etmişlerdir. İstanbul'da, 12 bin miktarında yani takriben bir kolordu kuvvetinde gayrı mahdut esliha ile mücehhez bir kuvvei askeriyemizin bulunmasını yine komisyon mesailinin vardırdığı neticelerden birisidir. Serbestîi mürur, sefaini harbiye hakkında mutlak değildir. Kabul edilen kaide her memleketin boğazlardan geçirebileceği sefaini harbiyenin haddi azamîsi Karadeniz'de en büyük filo, kuvvei bahriyeye malik olan Devletin kuvvei bahriyesinin fevkinde olmıyacaktır. Yani her Devlet aynı miktar geçirmek salâhiyetini alıyor. Yani üç memleket münferiden geçirebiliyor.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Her birerleri ayrı ayrı mı geçirecek?

HASAN BEY (Devamla) — Evet, şayet hiç bir donanma Karadeniz'de olmasa sefaini ticariyelerinin muhafazası için on bin tonu tecavüz etmemek üzere üç sefine bulundurmak salâhiyetini muhafaza ediyorlar. Bizim bahrî mütahassıslarımızın verdiği malumata göre on bin tonu tecavüz etmemek üzere bulunacak olan üç geminin hakiki bir sefinei harbiye olmaktan ziyade bir muhafaza, bir destrovatör gibi bir şey olacaktır diyorlar. Şu halde bunlar doğrudan doğruya muharip kuvvei bahriye telâkki edilecek kuvvet değildir. Bizim bahrî mutahassıslarımızın fikrine göre böyledir. Komisyon her altı ayda bir Karadeniz'de bulunan devletlerin kuvvei bahriyelerinin ne olduğunu ve nelerden mürekkep olduğunu ve bunların hacmi istiabîsini, tonasını, sistemini vesairesini Boğazlar Komisyonuna bildirecekler, Boğazlar Komisyonu da aldığı malumat üzere bahrî devletlere tebligatı lâzımada bulunacaktır. Binaenaleyh her memleketin boğazlardan geçirebileceği, salâhiyet ve haiz olacakları miktar da tespit edilmiş bulunacaktır. Geçen gemilerin ancak bu miktar dahilinde bulunmasına ancak bu komisyon nezaret edecektir. Türkiye bîtaraf olduğu zamanlarda ve hali sulhta kendisinin bîtaraf kaldığı ahvali hususiyede bîtaraf devletlerin sefainine hakkı mürur verecektir. Kendisi hali harpte olacak olursa hali harbte bulunduğu se-

faini harbiye ve ticariyesini ve overpilanlarını, tayyarelerini, vesairelerini boğazdan geçirmemek için kâfi tedabiri ittihaz etmek salâhiyetini haiz olacaktır. Şu kadar ki bîtaraf devletlerin hakkı mürurunu temin etmek şartiyle... İçeri giren gemiler 24 saat zarfında boğazdan geçmek mecburiyetindedir. Avara gibi fevkalâde ahval dolayısiyle boğazlar dahilindeki bir limana iltica hali müstesna olmak üzere 24 saatten fazla sefaini harbiye boğazlar mıntıkasında kalamayacaktır. Türkiye istediği gibi tersanesini bütün limalarda, her yerde yapabilecek, tersanesini İstanbul'da ve daha sair başka yerlerde bulundurabilecektir. Bundan başka boğazların gerek serbestîi mürurına ve gerek boğazların gayrı askerî bir hale ifrağına dair teminat meselesinde iş dayanmıştır. Boğazların, İstanbul'un, Marmaranın emniyet ve masuniyeti noktai nazarından teminatı düveliyenin lüzumu kendilerince de esas itibariyle halledilmiş ve fakat bu hususta henüz bir şekil, katî bir itilâf husule gelmemiştir. İsmet Paşanın bu hususta istediği teminat yalnız boğazların serbestîi mürurına değil, gayrı askerî mıntıkalara ve boğazların masuniyetine vuku bulacak her türlü tecavüzün bütün düveli akidece müctemian ve müştereken bertaraf edilmesi tahtı temine alınmak ve bu hususta kefaleti düveliye, teminatı siyasiye verilmesi talep edilmiştir. Devletlerin son zamanlarda vâsıl oldukları son şekil; münferiden teminat vermeleri kendileri için mahzurlu olduğu ve bunları yapamayacaklarını ve fakat müştereken bu teminatı verebileceklerini beyan etmişlerdir. Bu teminatı siyasiyeyi vermeğe de hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Misakı Milli ile kabul ettiğimiz kaidenin, boğazlardan serbestîi mürur hakkındaki esasatın icabatiyle, boğazlar meselesi hakkında şimdiye kadar varılan şekli hallin gayri kabili telif bir mahiyette görülmediği kanaati Heyeti Murahhasada hâsıl olmuştur. Bittabi bütün teferruattan daha eminiz, salâmetimiz noktai nazarından daha ne gibi şeyler elde edilebilecekse bunların teminine çalışılacaktır. Fakat Heyeti Umumiyesiyle arz ettiğim gibi şimdiye kadar kabul etiğimiz esasat ile gayrı kabili telif bir zemin karşısında bulunulmadığı kanaatı vardır. Bendeniz ihtisası arz etmek mecburiyetindeyim. Bundan sonra hudutlardan arazi meselesi dolayısiyle mevzubahis olan mahal yoktur. Yalnız müzakereye girmezden evvel alâkadarlarla sureti hususiyede temas tariki tercih edilmiştir. Bu suretle de Musul meselesine de az çok teatîi efkâr edilmiş ve İngilizlerin bizim heyeti murahhasaya yazdığı muhtıra ile noktai nazarlarını bildirmişlerdi. Bunda tarihi, siyasî, ırkî, iktisadî bir çok esbap ve dedaile istinaden Musul'un Irak'ın bir cüzi olduğu ve Irak'la beraber kalması meselesi üzerinde noktai nazarlarını bildirmişlerdir. Buna mukabil aynı esbap ve delail üzerine Lort Gürzon'a İsmet Paşa tarafından sureti hususiyede bir muhtıra verilmiş ve Musul'un Türkiye'de, bizim hâkimiyetimizde kalması katî olarak bildirilmişti. Bu hususî temaslardan sonra mesele resmî neticeye intikal edecekti. Bendeniz resmî celseye intikalinde bulunamadım. Fakat şunu arz edebilirim ki, yanaştıkları, yanaşabildikleri, yanaşacakları, şimdiye kadar bizce hissedilebilen nokta Suriye hududu üzerinde ehemmiyetli bir tashihi hudut şekline yanaşmak ve daha ileri gitmemek ve dayanmak noktai nazarlarını hissetmekteyiz.

NECATİ BEY (Lazistan) — Şehir, şehir...

HASAN BEY (Devamla) — Şehri muhafaza etmek fikrindeler. Atiyen vâsıl olunacak şekli hallin neticesini kestiremem. Fakat şimdiye kadar ihtisasımız umumi bir hudut halli ile olmayacak yani Musul'u tamamen Türkiye hâkimiyetine yanaşmamak fikrindedirler Güya tashihi hudut etmekle bizi tatmin edeceklerine kanidirler.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Asıl can damarı burası.

HASAN BEY (Devamla) — İkinci komisyona ait mesailden en mühim akalliyetler mesaili ile, adlî kapitülasyonlar ve bir de malî kapitülasyonlar vardır. Akalliyetler mesaili pek heyecanlı müzakereyi mucip olmuş mesailden birisidir. Gerek talî komisyonlarda ve gerekse umumî komisyonlarda böyle olmuştur. Misakı Millîde de bu mesele halledilmiş olduğundan daima bu meseleye.... mecburiyeti karşısında kalınmıştır. Yani ekalliyetler hukuku itibariyle gerek Düveli İtilâfiyenin hukuku ve gerek bîtaraf devletler için aynı hukukun bizim de kabul edeceğimiz Misakı Millîmizde mevcuttur. Fakat son zamanda bir mesele hâsıl oldu. O da akalliyetler neye nazaran, diğer memleketlerde tadat edilen ekalliyetler yalnız dinî akalliyetler değil, ırkî, lisanî ekalliyetler, bilhassa diğer memleketlerde ekalliyet ırkî, lisanî, mesailden birini teşkil ediyor. Biz dedik ki, ekalliyet denince münhasıran bir nevi ekalliyet vardır. O da gayrı müslim ekalliyetlerdir. Müslim namiyle bir gayrı ekalliyet bütün Türkiye'de mevcut değildir. Ekalliyet denildiği zaman akla gayrı müslimler gelir. Irkı akalliyet, lisani ekalliyet biz de mevcut değildir. Nitekim Misakı Millide de bu maddeyi yazarken bundan anladığımız mana, tarihi anladığımız manadır. Gayrı müslim ekalliyetleri kasdetmişizdir. Hiç

bir vakit ırki, lisani ekalliyetler mevzubahis değildir. Halbuki onlar diğer memleketlerde olduğu gibi ırki, lisani ekalliyetler de mevzubahis etmek ve aynı hukukiyetin bu kısım anasıra da verilmesinde ısrar ettiler ise de - Bizim noktai nazarımız kati idi - Bilâhara sarfı nazar ettiler ve ekalliyet mesaili bugün gayrı müslim ekalliyeti mesaili olmak üzere meseledir. Mübadelei ekalliyet nüfusu meselesi buna merbut meseledir, Esasen Türkiye'de bulunan Rum'ların, diğer memleketlerdeki müslümanlarla mübadelesi teklifi bidayeten, konferansın küşadından evvel kendileri tarafından gelmiştir. Biz bu teşebbüsü esas itibariyle kabul ettik. Bu mübadelei nüfus üzerinde müzakeratını ilerletti. Fakat günün birinde Venizilos'un aldığı son talimat ile olacak mübadelei nüfus meselesinden sarfınazar etmekte olduğu ve buna imkân olmadığı ve ahalinin zararı ve sefaleti gayrı kabili iktiham bir şekilde olduğunu iddia ve beyan ederek mübadele meselesinden sarfı nazar edilmesini teklif etti. Gerek murahhaslarımızın ve gerek diğer devletlerin noktai nazarı şimdiye kadar mübadele fikri üzerinde yürümüştür! Ve mesele ilerlemiştir. Fikrimizden dönemeyiz davasiyle tezyilen tali komisyonda Venizilos'un ikinci müracaatı reddedilmiş oluyor, mübadele cebridir. Bütün Türkiye'deki Rum'lara mukabil, gittikleri memleketteki, Yunanistan'daki müslümanlar da çıkarılacaktır. Ancak İstanbul vaziyeti bir istisna teşkil etmiştir. İstanbul'daki Rum'ların bu mübadele meyanına dahil olmamasını sureti katiyede istemişlerdir. Bizim tarafımızdan çok ısrar vaki olmuştur. Şehremaneti hududu dahilinde bulunan İstanbul Rum'larının 1918 tarihinde esasen, resmen İstanbul ahalisinden olan Rum'ların - Misafir olanların değil - İstanbul'da kalması zannediyorum, son celsede - Rıza Nur Bey bu ekalliyet meselesini takip eder - muvafakat edilmiştir.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Patrikhane...

HASAN BEY (Devamla) — Patrikhanenin çıkarılması - ve şunu da arz edeyim ki, Patrikin dahi kovulmasında epeyce müşkilât çekileceği cereyan eden müzakerattan anlaşılmaktadır. Bir ekalliyet hukukundan mada eski patrikhaneler imtiyazatı mezhebiye mesaili, Sen Sinot Meclisi, diğer meclisi cismani vesair meclisleri de muhafaza etmek fikrini ileri sürdüler. Fakat bütün ekalliyetlerin söylendiği bir sırada ve bütün memleketlerin verdiği hukukları verdikten sonra bunların sureti katiyede orta yerden kalkması bir meselei katiye olarak kabul edilmiştir. Binaenaleyh Patrik İstanbul'da kalmağa muvaffak olabilirse artık eski teşkilât vesaire ile değil alelâde bir Rum papası, alelâde bir ruhani teşkilât sıfatiyle kalacaktır. Şunu arz edeyim ki, Patrikin İstanbul'da kalmasına katiyen söz vermiş değiliz. Noktai nazarımızda sureti katiyede ısrar ediyoruz. İmtiyazatı mezhebiye ortadan kalkınca bunların umuru diniyerleri, nikâh mesaili, hasep nesep mesaili, nafaka mesaili vardır ki bunların da kavanini medeniyeye tebean halli lâzımdır. Artık Aile kararnamesinin hukuku medeniye şeklinde bütün ekalliyetlerin ahkâmı diniye ve mezhebiyelerine muvafık bir şekilde ihya edilmesi; ikmal edilmesi ve mevkii meriyete konması ve bütün nifak ve talâkın dahi ekalliyetlere ait olsa bizim kuyudatı resmiyemizde ve mahakimi resmiyemizde cereyan etmesi lüzumu hâsıl olmuştur ki, bu hususta kanunlarımızın bu telâkki ile ikmal etmek mecburiyetindeyiz. Henüz halledilmeyen ve şimdiye kadar görülen vaziyete nazaran en ziyade musir olacakları meseleden birisi de Türkiye'de kalacak ekalliyetlerin askerlik meselesidir. Ermeni ve Rum'ların hizmeti askeriyeden ve fiiliyeden bir bedeli nakdi mukabilinde muaf tutulmalarını istiyorlar.

Bunu sureti katiyede reddediyoruz. Bendenizce son şekline kadar sureti katiyede reddetmek mecburiyetinde olduğumuz meseledir. Çünkü ekalliyetlere hizmeti fiiliyelerinden velev para ile olsun muafiyet temin etmek nevanma bir imtiyaz demektir.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Müseviler.

HASAN BEY (Devamla) — Museviler de gayri müslim ve ekalliyetler meyanına dahildir.

Henüz halledilemiyen ve pek ısrar karşısında bulunduğumuz mesailden birisi de hizmeti askeriye meselesidir. Bir aralık harbi umumî arasında tehcirlere ve tasfiyei hesabatı emvale dahi işi intikal ettirmek istediler. Bunlar son zamanlarda halledilmiş mütarekeden beri İstanbul'da cereyan eden usul vardır. Tasfiye muamelâtını kendileri yapmışlar ve pek çok kere müslümanların emlâkini alıp hıristiyanlarına vermişlerdir. mal meselesi meskûtu anh geçilebilecek vaziyettedir. Ancak bir şey vardır. (Mezon nötr) dedikleri bir çok müslüman çocuklarını Ermeni eytamı diye almış tıkmışlardır. Bunların adedi de 95 ilâ 100 bin kadardır. Bunları sureti katiyede ailelerine iade etmekten başka çare olmadığını ve bundan sarfı nazar edemiyeceğimizi ve bunun için en iyi çare kendileri tarafından zaten isimleri malûm, müracaatları vukuunda ailelerine iadesini istedik. (Miktarı nedir? sesler) 95 ilâ 105 bin dir. Ekalliyetler mesailinin vardığı safha; heyeti umumiyesiyle arz ettiğim şekildedir. Ermeni meselesi namiyle bir yurt teklifi vakidir. Fakat bunun ciddiyet

ve samimiyetine kendileri de pek inanmamaktadırlar. Onlar Ermeni'lere karşı efkârı umumiyenin tahtı tesirinde bir çok şeyler yapmak mecburiyetinde bulunuyorlar. Bahusus Amerika efkârı umumiyesinin bu husuta pek çok tesiri vardır. Bu şekilde vaki olan teklife karşı bittabi lâzım gelen cevaplar verilmiştir. Bugün Ermenistan namiyle bir memleket mevcut olduğunu ve bu müstakil Ermenistanı ilk defa meydana getiren, ilk defa tanıyan Türkiye olduğu ve bugün Ermenistan'la komşu muamelâtı cereyan etmekte olduğu ve yine bugün muahedei sulhiyemevcut olduğunu ve Türkiye dahilinde hiç bir müslüman veya Türkü bir yerden kaldırıp ta Ermeni'lere bir yurt verilemiyeceğini söyledik. Bunları sureti katiyede reddettik. Bunun ciddî olarak bir teklif olduğuna ve sulha mani kılacak bir şekli haiz olduğuna biz kani değiliz. Mamafih hali komisyonda Ermeni delegeleri, yani Ermeniler namına söz söylemek üzere gelenlerden Noradonkiyan orada bulunuyordu. Talî komisyonda bunu dinlemişlerdir. Bizimkiler bittabi dinlememişlerdir ve gitmişlerdir. Talî komisyonu bunları dinlediklerinden dolayı protesto eder şekilde Konferans Riyasetine bir muhtıra yazılmıştır.

OSMAN BEY (Lazistan) — Noradonkiyanı dinlerken Bolşevik Ermeni murahhasları ne şekil almışlardır?

HASAN BEY (Devamla) — Orada Bolşevik murahhas olduğunu bilmiyorum. Fakat oraya gelen Ermenilerden ve mahut simalardan bir kaç kişi biliyorum. Bolşevik murahhaslarından haberim yoktur. Nihayet onlar bize ya Erzurumun o bir tarafında Rize üzerine doğru bir yurt verilmesini veyahut bu olmadığı takdirde Maraş, Antep gibi bir sahada kendilerine bir yurt verilmesini ve bu suretle olmazsa, bu olamazsa gibi bir çok matalibatta bulunduklarını haber aldım. Ermeni yurdu meselesi arz ettiğim şekilden ibarettir. Ecanibin vaziyeti hukukiyesine adlî, vaziyetine gelince; Evvelâ; bizim kapitülasyonların ilgasından sonra Almanlarla, Avusturyalılarla yaptığımız mukavele var. Konsolosluk vesaire mukaveleleri... Bu mukaveleler, Almanya ve Avusturya'ya verdiğimiz mesail gibi yani şahsî hukuk mesaili, aile mesaili, veraset mesaili gibi... yani kendi memleketlerinde bulunan insanların kendi memleketlerinin kanununa tabi olmaktır ki, bu, diğer devletle de aynı olduğundan, yani her millet kendi memleketinde sakin ecnebilere hukuku düvel ahkâmına tevfikan aynı hukuku vermiştir. Biz de onu veriyoruz. Fakat onlar bununla iktifa etmiyorlar. Çünkü onlar, zaten kendilerine verdiğimiz bu şeyi, İngiltere'nin Fransaya, Fransa'nın da diğer devletlere verdiği şeylerdir, diyorlar. Adlî vaziyette maalesef ehemmiyetli müşkilât karşısındayız. Kiymeti hukukiyesi olmayan efkâr ve mütalaat dolaysiyle hakikatte adlî kapitülasyonların Türkiye'ye hâkimiyeti aleyhine ve kendi müdahaleleriyle yine muahedat üzerine mahiyeti siyasiyelerini muhafaza emelinden ibaret bir teminatı adliye şeklinde bazı tekliflerde bulunmuşlardır. Bunların haddi asgarisi üzerinde fevkalâde musirdirler. O da Türkiye eski usul adlî kapitülasyonları mülgadır. Fakat onun yerine kavaninimizin ecanibe karşı tamamen ademi navakısı noktai nazarından böyle bir teminatı lâzime verilmesi icabeder. Onun için böyle Türkiye mahkemelerine ecnebi hükkâmından ki, muayyen bir iki yerde olacaktır, gerek hukukî ve gerekse cezaî mahkemelere, yani kendi hizmeti adliyemize ecnebi hâkimler alarak bu hâkimlerin dahil olduğu Türkiye mahkemelerinde ecnebilerin davaları halledilecektir ve bunu istiyorlar. Bunun için ileriye sürdükleri yerler de Bursa, İzmir, İstanbul'dur. Bu üç yerde bu şekilde mahkemeler bulunacaktır. Bu mahkemeler münhasıran Türkiye'nin ecnebi hükkâm arasından, meselâ hukuku düvel enstitüsü gibi herhangi bir müessesenin göstereceği namzetler meyanından ecnebi hâkimler alarak mahkemelerde Türk hâkimleriyle beraber bunları bulundursunlar ve ecnebilerin alakadar oldukları deavii hukukiye ve cezaiyede bu üç mahkeme yani nevama muhtelit mahkeme, ecnebilerin davasına baksın, teklifindedir. Bittabi diğer mahallerde vaki olacak deavi, nakli dava tarikiyle bu üç mahkemeye icra edilecek Bittabi biz bunun sureti katiyede rettetik. Bu husuta talî komisyonda anlaşmak imkânı hasıl olmadı. Talî komisyon raporu bağlıyarak büyük komisyona işi terketmeğe mecbur kaldı. Fakat büyük komisyon da henüz bu meseleyi, bendeniz hareket ettiğim zaman, içtima etmiş değildir. Fakat ihtisasımız bu ve buna benzer, ecanibin ecnebi vesilesiyle bazı şeyler istemektedirler. Bunda fevkalâde musır ve müttahit bir cephe ile hareket etmektedirler.

Bizim gözümüzde ve bakışımıza nazaran, bunun eski muhtelit mahkemelerden farkı, eski muhtelif mahkemelerden farkı, eski muhtelif mahkemelere gelen ecnebi azalar doğrudan doğruya memleketlerinden. Bu defa böyle olmıyacak. Ecnebi hâkim doğrudan doğruya Türkiye tarafından hizmeti adliyeye maaşla alınmış adamlar olacaktır. (Gürültüler) Yegane bizim gördüğümüz fark budur. Binaenaleyh eski adlî kapitülasyonların kısmen, ya vâsi bir şekilde ibkası teklifinden ibaret olduğundan dolayı sureti katiyede reddettik. Ne neticei hal olacağını bilmiyoruz. Ya'nız

ihtisasımız şudur ki, bu veya buna benzer ecnebilere teminat altında belki daha mutedil ve belki hiçten bazı şeyler istemek ve bunda ısrar etmek halindedirler. Bunda da hepsi müttahit ve matalibatın istinatgâhı olan iddiaların ne kadar vâhi olduğu gerek hukukan ve gerek sair cihetle ne kadar çürük olduğu hakkında sahifelerce yazılar, raporlar, müdafaalar bunların hepsi olmuştur. Yanlı bu hususta ne kadar icabeden müdellel ve bilhassa ecnebi mutahassısların noktai nazarından ve saireden ne söylenmek imkânı varsa bunların hepsi söylenmiş ve yapılmıştır. Bunlara rağmen böyle bir fikir üzerinde musır oldukları görülmüştür.

Malî hususta, yani malî kapitülasyon hususunda, tekâlifi maliye noktai nazarından istedikleri şunlardır: Ecnebileri her türlü tekâlifi maliyede Türklerle seyyan muameleye mazhar olması, yani ecnebilere mahsus hususî vergiler ihdas edilmemesi: memleketin tekâlif sisteminde neler var ise bunlara Türk tebaa gibi yani ecnebilerin de aynı şarait tahtında muameleye tabi tutulmasından ibarettir. Aradıkları teminat bu istisnaya müteallikiktir ve matuftur. İstisnaî bir takım tekâlifi maliyeye tabi tutulmalarına mani olacak ahkâm istemektedirler. Vakıa bir memleket arzu ederse ecnebilere mahsus ecnebiler için bir takım tekâlifi maliye dahi meydana getirebilir. Nazarî olarak, fakat samimî olarak, vaziyeti tetkik ettiğimiz zaman hiç bir memlekette, serbestinin, istiklâliyetin en mükemmel şekline malik olan memleketlerde dahi ecanibe mahsus olmak üzere ayrı ayrı vergiler olduğu görülmemektedir. (Vardır sesleri) Ufak şeylerdir. Almanya'da hiç bir şey yoktur. Onlar da Belediye vergileri de sırf ecanibe değildir misafirlere aittir. Tebaa da olsa yine misafirlere aittir. Ecanibe ait, mahsus vergi hususu esasen vergiye girmez. Çünkü vergilerin istihdaf ettiği şey varidattır, servettir. Vergilerin matrahını bu teşkil eder. Vergiye tabi olacak eşhasın sıfatı, tabiiyeti vesairesi vergilerin nevinde haizi ehemmiyet değildir. Binaenaleyh fiiliyatta istedikleri şeylerin bir mahiyeti tahdidiyesi yoktur. Fakat ben ecnebiye mahsus bir vergi ihdas edemiyeceğim. Vergi ihdası istediğim vakit de bu hususta bir tahdidat manası dahi mevcuttur. Fakat bu tahdidat benim telâkkime ve arkadaşlarımın telâkkisine göre istiklâle mani telâkki edilebilecek bir mahiyette değildir.

Mesaili askeriyede, bahriyede, harbiyede hiç bir gûna tahdidat meselesi mevzubahs değildir. İstanbul'da yalnız bir kolordu, garbî mıntıkalarda yalnız jandarma, sonra Trakya'da ayrıca bir kolordu bulundurulacaktır. Oradaki tahdidatı askeriye mahiyetinde görünen şeyler bizim hali tabiîde - Mütehassısını askeriyemizin noktai nazarına göre - ki, Reisimiz de onun bir mütahassısıdır, bilfiil zaten bulundurabileceğimiz askerin fevkinde bulundurabileceğiz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Tahtelbahirler...

HASAN BEY (Devamla) — Hepsi, tahtelbahir yapabiliriz, tersane yapabiliriz, paramız olsun da her şey yapabilirz. Bunlara dair hiç bir tahdidat yoktur.

Diğer mesaili maliyeye gelince : Üçüncü mali ve iktisadî komisyonunun birinci komisyonunda Düyunu Umumiye mesaili, masarifi işgaliye meselesi bir de tazminat ve tamiratı şahsiye meseleleridir.

Düyunu Umumiye mesailinde vardığımız netice şudur: Gerek Balkan harbiyle ve gerek Harbi umumîde Türkiye'den ayrılan memleketlere.

BEHÇET BEY (Kângırı) — Trablus yok mu?

HASAN BEY (Devamla) — Trablus daha evvel halledilmiştir. Onu arz edeyim ki, Trablus'a isabet edecek hissei deyin tesviye edilmiştir. Bu da iki buçuk milyon,. Trablus hesabına alınmıştır, düyunu umumiyenin ihtiyat akçasını temin eden bir akçe idi ve Düyunu Umumiye bilâhara bu parayı istikrazı dahilî tahvilâtı almaya hasretmişti ki... Uğraştılar. Binaenaleyh Trablusgarp hissesi alınmıştır. Mısır, Kıbrıs resümali ile bizden ayrılmış bulunuyor. Binaenaleyh onlar için mesele yoktur. Binaenaleyh harp mebdeindeki ve bunu kastetmek üzere Balkan devletleri ile bizim aramızda Balkan Harbi mebdeindeki düyun Harbi Umumîde de bizden ayrılan memleketlerde nisbeti varidat üzerinden düyunu umumiyemizin yekûn düyunu umumiyenin yani Osmanlı İmparatorluğunun düyunu umumiyesini bu nisbetî varidat esasına taksim etmek ve Türkiye'nin diğer memleketlere isabet eden mürettebatı seneviye hisselerinden hiç bir veçhile mesuliyeti kalmamak ve her memleket kendi hissei mürettebatını satın almak veyahut diğer şekil ile ita edebilmek, imha edebilmek şeklinde bir tesviyei düyun muamelesi olacaktır. Yani muhtelif usuller vardır. Teminata göre taksim usulü, nisbeti varidata göre taksim usul ve son Paris konferansında mevzubahis olan ve fakat bir kabul ve karara iktiran etmiyen bir şekil daha vardır ki, biz bunun üzerinde de ısrar ettik ve kendi nikatı nazarımızda ısrar ettik. Bizim burada kendi düşündüğümüz bir şekil daha vardır ki, o da en ziyade menfaatımıza geliyordu. Düyunu umumiyeye mevdu varidatı metruke... Taksim etmek muayyen gajları, te-

minatı olmıyan vergileri teminat ile giderir, hisseleri nazarı itibare almayarak yekûn itibariyle taksim etmek istiyorduk... Mahiyette olan kısımları tabiî maliyede gözleri pek açık olduğu için kaçırmamışlardır. Teminat olarak hissei deynin hissesi tefrik olunduktan sonra teminatı mahsusası olmayan düyunun esnayı tefrikinde... Mahallin varidatı umumiyesi nazarı itibara alınca düyuna karşı olan varidatı çıkardıktan sonra muamele yapılmasını istemişlerdir ki, bu suretle burada istimal ettiğimiz sistemin sırrı meydana çıkmıştır. Sonra (Farj) esasına göre temini düyun meselesi vardır ki, onu mukayese ettik. Filhakika Balkanlarla olan safhai taksimde ve ikinci sistemde bir milyon kadar kârlı düşüyoruz. İkinci taksimde buna mukabil Irak taksiminde, Suriye taksiminde iş biraz aleyhimize dönüyor. Netice itibariyle nisbeti varidat usulünü yekûn itibariyle taksim edecek olursak üzerimizden atacağımız hissei deyn hemen hemen aynı oluyor. Bir hesaba göre de 600 bin lira da aleyhimize oluyor. Binaenaleyh yine fark görmediğimiz için nisbeti varidat esası üzerine düyunun taksimine netice itibariyle muvafakat ettik. (Hangi senelere ait sesleri), (Söyledi ya sesleri) Biz Suriye, Irak deyince bizden ayrılan buna dahil oluyor.

BİR MEBUS — Musul da dahil mi?

HASAN BEY (Devamla) — İnşallah dahil olmaz. Biz safhai taksimi üç olarak telakki ettik. Onlar on iki olarak telakki ettiler. Aramızdaki fark Berlin Konferansında bizden ayrılan memleketlere isabet eden ve miktarı (4 300 000) lira olarak tespit edilmiş olan miktar lira bu defa tasfiyei hesaba dahil olmasını ve taksim edilmesini istiyoruz. Bunda noktai nazarımız halledilmiş değildir. Bunu sureti katiyede reddetmek mecburiyetindeyiz. Evvela müruru zaman meselesini ileri sürdüler. Bu müruru zaman meselesi, eşhas hakkında olan muamelât üzerinedir. Devletlerde temadii hayat vardır. Adi müruru zaman prensipleri devletler için cari değildir. Sonra dediler ki, Berlin Kongresinin ayırdığı hissei düyun 1878 senesinde yapılmış bir hissei düyundur. Halbuki düyunu umumiye hissesi meselesine esas olan şekil bu hisselerin tefrikinden sonra vaki olmuştur. Düyunu umumiye idaresi ona göre tesis edilmiştir. Hisselerinin hemen yüzde altmışı, yüzde yetmişi tenzil edilerek ve bakiyesi tespit olunarak ve sağlam bir düyuna bağlanarak teminata rabtedilmiş ve bunlara da karşılık gösterilerek düyunu umumiye kararnamesi meydana gelmiştir. Binaenaleyh bu tesviye muamelesi ve düyunun resülmalinin yüzde altmış, yetmiş derecesinde tenzili ile, aradığınız muamele zaten hallolunmuştur. Şu hale nazaran eski hesapları istemek, sizin için bir hukuka istinat etmiyor dediler. Biz tabiî aksi tariki, ciheti tuttuk. Düyunu umumiye muharrem kararnamesinin tesisine esas olan muamelât ve saire, bakiye kalan düyunun tesviye muamelâtına müteallik muamelâttır. Ondan, diğer devletlere ait olan ve tesviye edilmemiş olan düyunların matlubunu ihtiva edecek bir mesele değildir. Biz bunları her zaman istedik ve hiç bir zaman istemekten fariğ olmadık. Fariğ olmuş değiliz dedik ve bunun için protesto ettik ve istedik. Fakat onlar da bu defa tesviyei düyuna bunu ithal edemiyorlar.

Balkanlar için harp mebdeindeki düyun nazarı itibara alınıyor. Zaten harbin mebdei ile nihayeti arasında geçen zaman pek kısa bir zamandır ve o müddete ait akdedilmiş olan pek az miktarda düyun vardır. Zaten harp ettiğimiz devletlere karşı o harbi yaptığımız devletler ile olan masarifden, düyundan hisse vermeyi de esas itibariyle kabul etmiyorlar. Binaenaleyh Balkan harbinin mebdei ile nihayeti arasında az fark vardır. Fakat bu arada geçen düyundan Balkan devletleri hisse almıyor. Bu düyun Balkan devletlerine taksim edilmiyor. Bu düyun bize kaldığı için bittabii Balkanlar hesabına ilave edilmesi lâzım gelen düyunun işleyen amortisman faizleri de onlar hesabına yürüyecektir. Bunların veçhi tesviyesi için gerek o kısmın ve gerek bizim ahvali harbiye dolayısiyle düyunu umumiyeye tesviye edemediğimiz kendi içimizde kullandığımız düyunun veçhi tesviyesi için ayrıca bir muamele yapacağız. Yani bunları defaten tesviye etmek imkânı olmadığından tekasidi seneviyeye rapten tediye imkânı bulunacaktır. İkinci safhada dahi onlar harbi umumî ile bizden ayrılan memleketlerden harbi umumîdeki hissei deyni, harbi umumî mebdeindeki düyundan tefrik etmek istiyorlar. Biz diyoruz ki, buradaki vaziyetimiz, Balkanlardaki vaziyetimiz gibi değildir. Zaten Balkanlarda meselenin mebdei ile nihayeti gayet kısa olmuştur. Sonra harp içindeki düyunu, kendileriyle harp ettiğimiz ve neticesi aleyhimizde olan devletlere tahmil etmiyorsunuz. Fakat bir yeni vaziyet böyle değildir. Taksim edilecek düyun kendileriyle harp ettiğimiz memleketlerden değil, bilakis bizim muvafakatımızla serbesti, pilebisit esasiyle müstakil bir hale gelecek olan devletlerle aramızdaki düyun meselesidir. Bütün düyunumuzun 1918 senesine kadar mevcut olan düyunumuzun Suriye, Irak ve Türkiye arasında taksimi zarurîdir diyoruz. Irak ve Suriye'ye harp düyunundan hisse verdirmek isti-

yorsunuz. Halbuki Irak ve Suriye'nin böyle bir şeyi yoktur. Bizim taksim edeceğimiz düyun meyanında, harp düyünu yoktur. Çünkü harp düyunu Almanya'dan harp mühimmatı olarak yaptığımız borçlarımız Mark olarak yaptığımız borçlarımız, Avusturya'dan Kuron olarak yaptığımız borçlarımız, Alman ve Avusturya müessesatı sınaiyesine olan borçlarımızdır ki, bunların bedelinden zaten biz fariğ olmuşuz. Ve bizi ibra etmişsinizdir. Binaenaleyh bu harp düyunu değildir. Ve siz de böyle bir şey istemiyorsunuz. Binaenaleyh harp düyunu dolayısiyle ne bizim bir şey tesviye edeceğimiz var, ne de diğerlerinin. Filvaki ortada bir ibra muamelesi vardır. Binaenaleyh taksimini istediğimiz düyun, harp düyunu değildir. Şunu da arz edeyim ki; 1914 düyunu ile 1918 gayesine değin düyun arasındaki düyunlar, evrakı nakdiye istikrazı dahilî ve bir de düyunu müeccele-dir. İstikrazı dahiliden, evrakı nakdiyeden bunlara üç buçuk milyon lira kadar bir şey isabet eder. Bu bizden ayrılan memleketler arazisinde yapılmış olan tekâlifi harbiye, vesaiti nakliye vesaire borçlarının o memlekette kalması ve elyevm Türkiye'de kalan aksama ait vesaiti nakliye vesaire borçlariyle düyunu mütemeviccenin Türkiye'de kalması şeklinde olacaktır. Şayet bu prensibi kabul ettirebilecek olursak, bir de muhassesatı zatiye maaşatı vardır. Askerî ve mülkî, bunları da Avusturya'da olduğu gibi tabiiyet esası üzerine taksim etmek, yani her memleket tabiiyetinde kalan - tercihi tabiiyet olursa bir memleket diğerine tercih edilir - ve nüfusa ait olan, eshabı maaşa ait olan cüzdanların tesviyesi; tabiiyetleri üzerine olacaktır. Mesele bu esasa müncer oldu. Vakıa biz bunu başka bir esasa göre halletmek, taksim etmek esasına müracaat ettik. Fakat bunu kabul ettiremedik. 30 milyon kadar bir şey isabet ediyor. Bunu kabul etmiyorlar. Çünkü düyunudur. Bunu biz tediye etmeyiz diyorlar. Biz harp düyunu değildir ve saniyen size ait bir şekil değildir diyoruz, bunlar aksamı memlekete ait düyundur diyoruz, aksamı memalike bunların taksimini isteriz diyoruz. Bu mesele üzerinde anlaşamadık. Şayet evrakı nakdiye meselesini kabul ettirecek olursak veçhi taksimde sühulet göstermek mecburiyetindeyiz. Oralarda evrakı nakdiye kalmadığından meydanı tedavülden evrakı nakdiye toplayıp bize vermek imkânı yoktur. Piyasadan 30 milyon evrakı nakdiyeyi satın almak imkânı da mevcut değildir. Çünkü piyasadan 30 milyon evrakı nakdiyeyi mübayaaya kalkışmak, altını satın almak demektedir. Bu, böyle olamaz. Biz müşkülâtınızı anlıyoruz, biz size sühulet gösteririz. Siz meselenin esasını kabul ediniz. On frank bir kâğıt itibariyle kâğıdı biz size teslim ederiz, bir kâğıda mukabil siz on frank bize borçlanırsınız ve biz hesabınıza geçiririz diyor. Berveçhi taksimi de bu şekilde cereyan edecektir. Vakıa evrakı nakdiyeyi altın olarak almaları çok iyi olurdu. Fakat 30 milyon lira evrakı nakdiyeyi kaldırdıktan sonra yerine bir o kadar evrakı nakdiye çıkarmak imkân ve iktidarı yok. Şu halde düyunu umumiye mesailinde ihtilâfımız 1914 mebdeindeki düyun mu, 1918 senesindeki düyun mu?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — İstikrazı dahilî hakkında bir şey demiyorsunuz?

HASAN BEY (Devamla) — İstikrazı dahiliyi kabul etmek istemiyorlar. Fakat buna mukabil düyunu umumiyenin almış olduğu istikrazı dahilî mukabilini istiyorlar. Yani Düyunu Umumiye bir milyon liralık istikrazı dahilî satın almış, ihtiyat akçesinden... Halbuki düyunu umumiyede bizim delegelerimiz bulunmadığı zaman bu muameleyi yapmışlar. Biz bunu tanımayız. Yani düyunu umumiyenin bir milyon akçesini havaya atın diyorlar ve diyoruz ki, düyunu umumiye bu akçesini bir kâr ittihaz etmiştir. Bu gayet meşru ve makul bir karardır. İstikrazı dahiliyi bu hale getiren sizsiniz. Bunda hakkımız yoktur. Bunun taksimini kabul ederlerse üç buçuk milyon lira da kendilerine isabet etmiş olacaktır. Bir maddede de hissemize isabet edecek olan mürettebatı seneviyenin faiz ve amortismanlarını ve istikraz mukavelâtındaki sarahat mucibince dayinlerin arzu ettikleri mahallerin parasının farkına göre tediye etmek icabederse üç buçuk milyon lira vermiş olacağız. Vakıa itiraf ederim ki, biz burada istihzaratı sulhiye encümeninde çok düşündük. Hukukan istikraz mukavelesinde yaptığımız bu şerait elimizi, kolumuzu bağladı. Dayinlerin müracaat ettikleri yerlerde, İngiltere'de, Fransa'da vesair yerlerde nerede müracaat ederlerse onların kuponlarının bedellerini o memlekette (Kuponman) ile ödemek mecburiyetindeyiz. Bu bizim istikraz mukavelesinde yaptığımız bir gafletin neticesidir, dedik. Bu katiyen gayrı kabili kabul bir maddedir. Çünkü beş milyon verecek olursak bunu bütün dayinler en ziyade parası yüksek olan memleketlere müracaat ederek kuponlarını orada ibraz edecekler ve hatta bizim Türk dayinleri bile cüzdanındaki düyunu umumiye kuponlarını tekmil İngiltere bankasına ibraz edecekler ve beş lira yerine yedi misli otuz beş lira almak istiyecekler ve düyunu umumiyenin borcu, paramız altın oluncaya kadar veyahut o memleketlerin parasına müsavi olun-

caya kadar yedi misli, altı misli tezayüt edecek, biz bunu katiyen yapamayız dedik. Dediler; mecbursunuz istikraz mukavelenizde sarahat vardır. Bunlara mümkün olan cevaplar, az çok hukuka uyan cevaplar verildikten sonra, Türkiye'nin yalnız bakiyei düyunu için senevi 35 milyon lira tesviye etmesi imkânı yoktur. Nihayet sizin hakkınız istikrazata mukabil teminat olarak gösterdiğimiz varidata taalluk eder. Bu ise sizin istediğiniz paraya tekabül etmez ki. Bunu biz tediyeye mecbur olalım. Ne ile ödeyeceksiniz? Dediler. Kendi paramızla dedik. Ey dediler pekâlâ... Açıkça iflâs edeceğiz desenize. Hayır dedik neden iflâs edelim. Paramız dünyada üçüncü dördüncü derecede bir paradır. Kim bizi temin eder ki, yarın Layipzikten bir makine getirip daha yüz elli milyon lira çıkarmayacaksınız. Şu halde bir matbaa getirip bu suretle borcunuzu vermek sizin için bir şey değildir. Bunu mu istiyorsunuz? Biz dedik ki, hayır böyle bir teşebbüsümüz yoktur. Fakat kaidei umumiyedir ki, her memleketin borcu kendi parasiyle verilir. Fakat istikraz mukavelesindeki şeye ne diyeceksiniz? Bu safha tabiî hususî müzakerede cereyan etti. Biz bir arajman bulacağız, teslim edeceğiz. Muharrem kararnamesiyle bizim borçlarımızın eksersi Fransızlaradır. Alacaklılarımızın çoğu yüzde 80 - 90 Fransız'lardır. Müracaatlariyle bu sabit olmuştur. Muharrem kararnamesinde muharrer olan düyunu muvahhide ile, icra senetleriyle yapılmış olan bu mukavelenin % 70'i yine onların elinde olduğu sabit olmuştur. Yine bu işte en çok alâkadar Fransızlardır. İtalyanların parası esasen büyük bir para değildir. Onun lehine oluyor. İngilizler biraz fedakârlığa razı olacaklardır. Alacaklılar sendikası ile uyuşmak mecburiyetindeyiz. Reis Paşa Hazretlerinin riyaseti altında bütün maliyeci arkadaşlarımızla verdiğimiz karar, eğer biz bu senetlerin müretteb atı seneviyesini Frank kuru üzerinden tediye edebilirsek 2,5 misli kadar vasati bir şey tutar. Binaenaleyh düyunu umumiyeye mevdu varidatımızın aşağı yukarı iki sülüsü ile bakiyei düyunumuzu ödemek imkânı hasıl olacaktır. Biraz da emvali metrukeden hazineye avdet edecek olan hisse bulunacak. Düşündüğümüz budur. Şekli hal budur. Fakat murahhaslar buna sureti katiyede ademi salâhiyetten bahsediyorlar. Bu portörlerin hakkıdır, bunları doğrudan doğruya portörlerle anlaşırsınız diyor. Bunun için düşünmek icabederse Paris'e gitmek ve portörler sendikası ile bunlar üzerinde münakaşa yapmak icabeder. Ve bu suretle bir şeye bağlanır.

Düyunu Umumiyeden sonra, malî komisyonun meşgul olduğu mesailden birisi masarifi işgaliye meselesidir.

Biliyorsunuz ki, Düveli İtilâfiye Mondros Mukavelenamesi mucibince kendilerinde bir hakkı işgal var imiş gibi bu işgal masrafını bize yükletmek istiyorlar. Bizden bunu almak istiyorlar. Bunun için ilk kontrolde Mösyö Barerin okuduğu bir tarzda altmış milyon lira altın istediler. Nihayet otuz milyon altına indiler. Biz tabiî bunu sureti katiyede reddettik. Hakları olamadığını, zaten yapılmış olan mütareke ahkâmını kendileri muvafık görmediğini ve bunu hali harp takip ettiğini ve ondan sonra Düveli İtilâfiye ile aramızda fiili harpler olduğunu - Bilhassa Fransızları kastederek - en nihayet Ankara İtilâfnamesi devletlerin birinin sulhiyle hali harbe nihayet verildiğini, hükmü kamıayyımına mütarekede, mukavelenamenin aramızda yapılması şayanı hayret bir mesele olduğunu ve işgalin tevlit ettiği hasarat ve mahrumiyetler görmüş olduğumuz zararlar yüzünden milyarlar istemek vaziyetinde bulunduğumuzu tahriren ve şifahen kendilerine yazdık ve söyledik. İhtisasatımız bunu ellerinde adi bir koz olarak tutmaktır. Ledelhace bir telafi ile başka yerden kendilerini tatmin edebilecek bir surette bundan sarfınazar edebileceklerini anlatmaktayız. İtalyanlar zaten o kadar alâkadar değillerdir. Bu mesele ile en ziyade alâkadar olan, alâka gösteren İngiltere'dir. Sebebi de şudur : Bunlar birinci tertip evrakı nakdiyenin karşılığı olmak üzere Düyunu Umumiye namına Rayihbank ve Avusturya bankasına mevdu olan beş milyon küsur altın vardır. Düyunu Umumiye emrinden bu altınları almışlardır. Yani Düyunu Umumiyenin emrinden bu altınları cebren almışlardır. Bu paralar, vaktiyle bu paralar orada bırakılmayıp da ya bîtaraf bir memlekete, Düyunu Umumiye emrine tevdi edilmiş olsa idi, bittabi onların elinden alamazdı. Mahaza kendilerinin mağlup ettikleri ve oraya nüfuz ettikleri memleketlerin bankalarına mevdu paralarını çektiler aldılar. Evvel beevvel bu paraları yemek istiyorlar. Israrlarının birinci âmili de budur. Saniyen İngiltere'de bizim gemilerimiz var, gemilerden dolayı 6 - 7 milyon İngiliz lirası istiyoruz. Tabiî bunlarla bunu mahsup etmek fikrine İngilizlerce hükmolunduğunu görüyoruz. Fakat bundan kurtarmak imkânını görmüyoruz

Üçüncü mesele : Tazminatı şahsiye ve tamirat mesaili; Efal ve tedabiri harbiyeden mütevellit şahsî zararlar bizim Düveli İtilâfiye tebasına verdiğimiz zararlar ve bütün 1914 hududumuz dahilinde bütün

tebaalarına vaki olan zararlardan dolayı tazminat istiyorlar. Tazminatı şahsiye. Biz kendilerine bu ikinci mesele hakkında bidayeten verdiğimiz büyük konferansta dedik ki, ahvali harbiye ilcasiyle, zarureti harbiye dolayısiyle, yapılan efal ve icraat dolayısiyle şayet bazı tebaaların hukuku şahsiyeleri, malları canları bir zarara uğramışsa hukuku şahsiyeye hürmeten bunları telâfiye çalışmak her iki taraf için doğru bir meseledir. Fakat bir şart ile siz de aynı efal ve tedabir dolayısiyle sizin bizim tebaamıza yaptığınız zararları da telâfi etmek şartiyle bunu yaparsınız. Biz de onu yaparız. Zaten ihzarat encümeninde bunu kararlaştırdığımız zaman asıl Yunanlıların tamiratı meselesine bir koz yapmak istiyoruz. (Koz nedir? Türkçe söyle sesleri) Koz Türkçedir. Bir delil bir bürhan olarak yapmak istiyoruz.

Saniyen: 1914 hududu dahilinde bulunan bütün tebaaların bu yolda vaki olan zararlarını kabul edemeyiz ve bu vukubulan vakayiden münhasıran şimdiki Türklerin mesul olmasına imkân yoktur. Orada bizimle beraber, yan yana harp eden adamlar vardır. Bu memlekette Harbiye Nazırlığı eden ricali hükümet vardır. Riyaseti Hükümet eden adamlar vardır. Binaenaleyh oraya ait olan şeyleri oradan alsınlar diyoruz. Onların köpürdükleri nokta bu vaziyette bizim bu vaziyete mütekabil hukuk istememizdir. Buna fevkalâde hiddetlenmektedirler. Hatta son müzakerede Lort Balfor ile kavga ettik. Nihayet meseleyi, mesuliyeti harbiye prensibine irca ediyorlar. Ben mesuliyeti harbiyeyi reddettim. O zaman bizim karşımızda bir Çar Hükümeti vardı. Onun tecavüzüne karşı kendimizi müdafaa etmek, maksadiyle giriştiğimiz bir harp vardır. Müdafaa harbi yaptık. Memleketimize siz girdiniz, siz tecavüz ettiniz. Binaenaleyh size karşı mesuliyeti harbiyemiz yoktur dedik. Bunun üzerine Lort Balfor kızıştı. (Konuşmak imkânı yoktur) dedi. Ayağa kalktı. Pompar kendisini tuttu. Biraz oturduktan sonra kendisini tutamadı. Bıraktı gitti. Burada bir taraflı muamele yapmak istemektedirler. Gerek efali harbiyeden, gerek tedabiri harbiyeden dolayı tekâlifi harbiye suretiyle alınan eşyadan vesaireden dolayı tebaalarının vaki olan zararlarını bir taraflı olarak istemektedirler. Konferans muhitinden aldığım ihtisasım, bu noktada musır olmalarıdır. Şayet bunlar tesviye edilecek, kabul edilecek olursa kimin hakkı vardır, kimin davası haklıdır? Bunu tetkik etmek için bir mahkemei hükmiye teşkil etmek istediler. Bu mahkemei hükmiyeyi evvelce kendi aralarında yapmışlardır. Harpten mütevellit mesaili halletmek için Almanlarla kendi aralarında da böyle bir mahkemei hükmiye yapmışlardır. Hatta Alman tebaası, Fransız tebaası aleyhine ikamei dava edebilir ve mahkemeye müracaat edebilirdi. Mahkemei hükmiye fikrinden biz o kadar ürkmemekteyiz. Bu mahkemei hükmiyelerde alâkadar olan devlet tarafından birisi, yani bizim aleyhimizde dava eden devlet tarafından birisi, bizim tarafımızdan da birisi, bitaraf devletlerden de bir hakem bulunacaktır. Yani bu mahkemei hükmiye üç kişiden mürekkep bir mahkemedir. Bu mahkeme zarar meselelerinden mütevellit daaviyi rüyet ve tetkik edecek ve sureti katiyede bunlara hizmet edecektir. Bu hükümler elde edildikten sonra bir likidasyon komisyonu yapılacak, likidasyon komisyonu yapıldıktan sonra bu tasfiyei hesap komisyonunun miktarı yani sureti katiyede kabul edilen miktarın yekûnu - Üç milyon liraya baliğ olursa Türkiye parayı verir, mesele kalmaz. Şayet vermezse başka bir sureti tesviye bulunacak. Mesela % 5 faizli hazine bonoları çıkacak ashabı istihkaka bu hazine bonoları verilecektir. Bu hazine bonolarının makbuzu, sureti tesviyesi ve bunların sureti itfası sureti mahsusada olacak. Düyunu Umumiyeye tevdi edilecek. Düyunu teminatı mahsusa ile tahsil edip ashabına tesviye ederek imha edecektir. Bu muamele bu suretle Düyunu Umumiyeye devredildikten sonra da Tasfiyei hesap komisyonu dağılacak. Tazminatı şahsiyeden mütevellit metalipleri ile beraber buldukları usulü tesviye bu şekilde olacak.

Tamirat meselesine gelince : Bizim Yunanlılardan istediğimiz tamirata karşı Düveli İtilâfiyenin teklifleri şudur. «Türkler Yunanlılardan bir şey aramasınlar, Yunanlılar da Türklerden bir şey aramasınlar, bunlar haklarını yekdiğerlerine mütekabilen bağışlasınlar» (Olmaz sadaları) Bizim bidayetten beri kendilerine, gerek mesuliyeti harbiye mesaili dolayısiyle, gerek tamirat mesaili dolayısiyle söylediğimiz şey, Yunanlılar böyle icabı harbiye neticesi olarak istemiyerek şuna buna, şunun, bunun malına taarruz etmek suretiyle değillerdir, memleketimizi işgal ettikleri günden itibaren sistematikman bir usulü muzır dairesinde ve fiilen ve taammüden bütün memleketi imha etmek tahrip etmek siyasetini takip etmişlerdir. Bilhassa son mağlubiyet ve ricat zamanında ve safhalarında ve sahai ricatte bütün makasidi askeriyeyi ihmal ederek, mahza Türkiye'yi mahvetmek tahrip etmek iktisaden öldürmek maksadiyle gelmiş olan ordular; kasabaları yakmışlar, mebanileri yıkmışlar, ekinleri yakmışlardır. Menkul veya gayrı menkul bütün serveti imha etmişlerdir. Binaenaleyh

mebdeinden beri birer fikri taammüt ve kast ile yapılan tahribat diğer efali harbiyeden mütevellit zarurî hasarat gibi telakki edilmesi imkânı yoktur. Bu hususiaki müddeyidatından vazgeçmek kanaatında değildir. Bunlar kabul edilmezse Türkiye iktisaden mahvolmuş bir dereceye gelmiş olacaktır. Yunanistan bunları behemahal ödemelidir. Bunun için kendilerinden istediğimiz dört milyar altın Franktır. 176 milyon altın lira eder. Evrakı nakdiye ile bir buçuk milyar lira eder. Şeriye Vekili Beyefendinin biz giderken istediği rakamın tam üç mislidir. (Handeler) Bittabi Venizelos buna mukabil kendinin de bir çok teklifleri olduğunu ve kendilerinin Düveli mütelife ile müttefik oldukları hasebiyle ve onların mandası olmak dolayısiyle işgali yaptığından dolayı masarifi işgaliye hakkı olduğunu, sonra Türkiye'de bir çok Yunan tebaasının emval ve emlâki Türkiye'de zayi olduğunu sonra bizim kovduğumuz bütün Rumları memleketlerinde yerleştirmek, yedirmek içirmek için milyarlarca masraf etmek mecburiyetinde kaldıklarını beyan ile aşağı yukarı bizden mukabil teklifat ve matalip olmak üzere yolladığı bir proje vardır. Bunu bir defa okudum. Daha fazla mütalaa ve tetkik edemedim. Bittabi biz bunda pek fazla ileriye gidiyoruz ve gideceğiz. Kuvvei müeyyidemiz ne olacaktır? Biz kuvvei müeyyide olarak bir şey bulmuş değiliz. Diyoruz ki, bunlar bizim talep ettiğimiz parayı vermezse biz Avrupa borçlarını vermeyiz, diyoruz. Hukukan gayet çürük ve fena bir vaziyette olduğumuzu itiraf etmek mecburiyetindeyiz.

OSMAN BEY (Lazistan) — Bu hususta Bolşevik hukukuna ittiba ederiz.

HASAN BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz Yunan tahribatının mesuliyetinin, Yunanın mesuliyeti maddiyesini bu işte alâkadar olmayan portörlere düyunu umumiye hamillerine yüklemek lâzımdır. (Gürültüler) Müsaade buyurun, bunu söylemek kolaydır ve bunu söylemekten çekinmeyiz. Elhamdülillah hicap, micap kalmamıştır. Söylemek bir şey değildir. Maddî bir netice almak için...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İstanbul Rumlarını ihraç etmeli ve mallarını almalıdır.

HASAN BEY (Devamla) — Bir kuvvei müeyyide teşkil edeceğine kanaatımız yok. Bunu söylemek lâzımdır.

OSMAN BEY (Lazistan) — Memleketten çıkan Rumların zaten...

HASAN BEY (Devamla) — O zaten öyle olmuştur efendim, mübadele ediyoruz.

OSMAN BEY (Devamla) — Mübadele yok.

HASAN BEY (Devamla) — Efendim, oradan gelen nüfusa ne vereceksin? Onun da orada eşyası ve nüfusu vardır. Eşhas ve emvalin mübadelesi bunda dahildir.

Diğer mesailden birisi de, İktisadî kapitülasyonlarla alâkadar ve bizim için ehemmiyeti mahsusayı haiz olan, gümrük mesailidir. Bu ayrıca komisyonda müzakere edilen mesaildendir.

Gümrük mesaili, Seyrisefain mesaili, alâmeti farika mesaili ve ihtiraat beraatları, vesaire bütün bu komisyonun mesailine dahil olan şeydir. En ziyade ehemmiyeti haiz olan ve müşkülât ika eden, gümrük mesailidir. (Reis Bey beş dakika teneffüs edelim sesleri)

REİS — Efendim, beş dakika teneffüs edelim, tekrar devam ederiz. Teneffüs için celse tatil edildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 2.45

REİS : Reisisani Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celseyi açıyorum efendim.

HASAN BEY (Trabzon) — Gümrük mesailinde son vardığımız şekil budur. Kapitülasyonların gümrüğe müteallik olan ahkâmı mülga olduğuna dair birinci bir madde lâzımdır ve bu maddeyi kabul ettirmişizdir. Bizim harbi umumi içerisinde kapitülasyonların ilgasından sonra müstakillen yaptığımız bir tarife kanunumuz vardır. Altın esasına göredir. Bila-

hara Heyeti Celilenizden geçen muhtelif kanunlarla bunu muhtelif emsallerle tatbik ediyoruz. Bazı nevi eşyanın dahil olduğu tabloyu, bir kısmını beş misli, bir kısmını on beş misli bir kısmını muaf ve bir kısmını da tarifi asliyeye göre ahzediyoruz. Bizim tarifei hazıradan fevkalâde müştekidirler. Muamelâtı ticariyede istikrarı muamele görmüyorlar. Son teklifleri kapitülasyon ahkâmını ilga ettikten sonra muayyen bir müddetle meselâ dört beş sene müddetle tarifei hazıramızın bazı tadilâtla tatbikini ve buna mukabil bize en ziyade naili müsaade devlet muamelesi icrasını kabul ediyorlar. Düveli itilâfiye ve mümziyeden her biri beyinlerinde mevcut olan ve akdedilecek mukavelâtı ticariye ile her hangi bir memleket ne gibi bir şey bahşederlerse bu en ziyade naili müsaade devlet kaidesinden biz de müstefit olacağız. Buna mukabil biz de tarifei hazırımızı evvelâ umumi memnuiyetleri, yani harp içerisinde yaptığımız umumi memnuiyetleri kaldırmak ve bu memnuiyetleri ötedenberi muamelâtı ticariyede yaptığımız prensiplere tevfik etmek meselâ kahtü galâ ve buna mümasil ahvalde memleketin mevaddı gıdaiyesini harice ihraç etmek, memleketin emniyetine tealluk eden mevaddın memlekete idhalini menetmek, bazı eşya ve mevaşinin memlekete ithalini menetmek, memleketin usulü iktisadiyesini ızrar edecek vaziyetlerde bazı ithalât ve ihracat memnuiyetleri yapmak. Meselâ mevaddı ibtidaiye ithalât ve ihracatını menetmek gibi esaslara tevfik edilecek ve harp içerisinde cari olan ve burada yaptığımız kanunlarla vazolunan umum memnuiyetleri kaldırmak... Fakat buna mukabil bizim de onlara teklifimiz vardır. Birisi altın mevat ihracının memnuiyeti ve sonra dahilde müskirat memnu olduğu için bu memnuiyet baki kaldıkça mevaddı müskire, içki vesair ithalâtın memnuiyetini onlara da kabul ettirmek. Memnuiyetler bu şekilde olacaktır. Tarifei hazıra mucibince beş misle tabi olan eşya hakkında beş misli tatbik etmek, on beş misli olan için bunu yarıya yedi buçuğa indirin diyorlar. Biz de bunu yarıya indirmeğe imkân yoktur. 15 mislini muhafaza etmek mecburiyetindeyiz, diyoruz. Bu hususta anlaşmış değiliz. İstihlakâtı dahiliye resmi namı altında ve hakikatta gümrük resmi şeklinde almakta olduğumuz resimleri hangi tarifeye göre tatbik edeceğiz. Bunların miktarını ve bu nevi eşyayı mukaveleye dercetmek ve beş sene müddet zarfında bu mukavele cari olacağı için şayet yeniden resim vazedersek dahilde istihsal ettiğimiz eşyayı da aynı istihlâkâtı dahiliye resmini tatbik etmek lâzım gelecektir. Fakat istihlâkâtı dahiliye resmi meyanına (Okturva) (Durvadaksis) ve emsali vergiler bu hesaba dahil olmaktadır. Bizim fikrimize göre birinci kapitülasyonların ilgasını havi olan maddeyi muahedei sulhiyeye koymak, mütebaki mevaddı bir mukavelei ticariye halinde aynı zamanda devletlerle münferiden imza ve teati etmek suretiyle ve bazı tadilât ile beş sene için tespit edilen bir muahedei ticariye halinde ve bir deriposide halinde gümrük meselesini halletmek imkânı görülmektedir. Altın fiyatlarındaki tebeddül ne olursa olsun, yani altın fiyatına tabi kâğıdı da kabul etsek yine eşyanın beş mislini oynatmayacağız. Yalnız beş mislinden yukarı kısımlar için ehemmiyetli tenezzüller ve tebeddüller vukubulacak olursa meselâ : Farz ediniz ki evrakı nakdiye fevkalâde düşer, sekiz kâğıt bir altın, yirmi kâğıt bir altın olur ve o vakit de yirmi altın bir kâğıt olduğuna nazaran husule gelen farkı tarifede oynatacak bir usulü kendilerine kabul ettirmek imkânı vardır. Fakat lehimize olarak beş misline olan fiyatları, altın fiyatları fevkalâde tezayüt etse ve beş altın bir kâğıda da gitse iki kâğıt bir altına gitse, beş misli olan gümrük resmini tetkik etmekte olduğunu resmen yine beş misli olarak tetkik edebilmek salâhiyetini haiz olduğu halde esaslariyle bir mukavelei ticariye suretiyle uyuşmağa imkân hâsıl olmuştur. Biz, asıl birinci maddeyi gümrük hususunda kapitülasyonlar ahkâmının mülga olduğunu muahedei sulhiyeye koyduktan sonra yeni bir muamelei ticariye zaman ile mukayyet, dört beş seenlik bir zaman için mukavelei ticariyeye icra etmek ve bunu müstakillen mukavelei ticariye halinde aynı zamanda münferiden imza ve teati etmek suretiyle uzun uzadıya müzakerelerden sonra Reis Paşanın Riyaseti halinde bunların bu şekilde muamele yapmağa ve noktai nazarlarımızı bir şık olmak üzere görmekteyiz. (Bu taraf anlamıyor sadaları.) (O taraf gürültü etmesin de anlasın sadaları.)

Efendiler, bu komisyonun müzakerede tetkik ettiği mesailden ikincisi, Serbestii Seyri sefaindir. Alelumum serbestii ticaret gibi serbestii seyri sefain mevcuttur. Yalnız diğer Avrupa memleketlerinde olduğu gibi bir memleketin kendi limanları arasında vaki olacak nakliyatı bahriyei dahiliye bir inhisar halinde milli bayrağa tahsis edilmiştir. Buna (Kabotaj) hakkı derler. Bunu kendilerinden istiyoruz. (Türkçesini söyle sadaları.) Efendiler, evvelâ Türkçesini izah ettim, sonra ismini söyledim. Başka ismi yoktur. Yani memleketimizin limanları arasında Mersin'den ta Karadenizin son limanına kadar.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — İskenderun'dan..

HASAN BEY (Devamla) — İskenderun'dan, Süveyşten bütün bu limanlar arasından cereyan edecek olan nakliyatı bahriye her memlekette olduğu gibi bizim Türk yani milli bayrağımıza, Türk bayrağına tahsis edilecektir. Bu hakkımızı tanımışlardır. Bir de Karadeniz sularında avcılık seyyahatı, saydı bahri, o da bir hakkı milli olarak milli bayrağa tahsis edilmiştir. Efendiler, ecnebilerin bu hakkı tanınmamıştır. Limanların hidematı dahiliyesi, bilhassa İstanbul'un hidematı dahiliyesi, şilepler ve diğer klavuzluk şilep-lerini celp, romörke etmek, romörkör kullanmak hukukunu da bir imtiyaz olarak, bir inhısar olarak, yine bize ait olmak haklarını kendilerinden istihsal etmişizdir. Şu halde Avrupa'dan doğrudan doğruya memleketimize gelen gemilere vapurlara Avrupa'dan getirdiği eşyayı hangi limanlara tahsis edilmiş ise o limana çıkacak ve o limandan doğrudan doğruya Avrupa'ya gitmek üzere mal alabilir. Fakat Trabzon'dan aldığı malı Samsun'a ve Samsun'dan aldığı malı İzmir'e çıkaramaz ve böyle yapılmak üzere mal alamaz. Bu sahil nakliyatı nakliyatı bahriyenin inhisarı denilen hak budur. Balık imtiyazı ve limanın hidematı dahiliyesi, klavuzluk hakkı, er hakkı da bizim olmak üzere kendilerine kabul ettirilmiş bir şeydir. Ahiren İtalyan'ların bundan pek fazla mütazarrır olduklarını iddia ederek bir tadil teklifinde bulundular. Bunu kabul etmezmisiniz diye bizden sureti hususiyede istimzaç ettiler. Türkiye'nin muahedei sulhiye ile kendisinden ayrılan memleketler meselâ, adalar var, Suriye var, Irak var. Bu memleketlere bir muamelei mütekabile olmak üzere (kabotaj hakkı) verilebilir. Onlarla münasebet yapılabilir. Onların yani İtalyan'ların düşündüğü şudur. Benim anladığıma göre adaların sahil ile olan münasebatını vesile ittihaz ederek İtalyan bayrağını hâmil vapurların bilhassa Akdeniz sahillerinde temas imkânını, nakliyatı dahiliyeyi dahi yapabilir kaydiyle kendileri de istifade etmek istiyorlar. Yani Türkiye bu hakkı verebilir meselesinde bizden de en ziyade naili müsaade devlet kaydını istiyorlar. Herhangi bir memlekette bir ticaret mukavelesi yapıpta şimdiki mukavelemizden daha müsait şerait bulursak düveli müttefika da bu kaideden bilistifade bizden aynı hakkı, aynı muameleyi talep etmek hakkını haizdir. Biz de onların yapacağı herhangi bir muamelei ticariyeyi bahşederiz. Meselâ : Yunanistan'a Bulgaristan'a üzümler için tütünleri için her türlü teshilât ve tenzilâttan aynı derece istifadeye hakkımız mütekabil olacaktır. Fakat ben buna bir istisna yaptım! Ve buraya da bir telgraf çektim. Hudut mücavirliği dolayısiyle Suriye ile aramızda akdedilen bir mukavelei ticariye vardır. O da mütekabilei ticariye usulüne müstenit, bu Suriye'ye mahsus olan mukavelei ticariye diğer devletler için, diğer memleketler için en ziyade naili müsaade devletler meyanında verilemezdi.

Çünkü onun bize verdiğini bizim ona vermemize imkân yoktur. Bu mesele evvelce ihtilâflı idi. Bilhassa İtalyan'lar da o mukaveleden kendileri de müstefit olmak istiyorlar. Onun üzerine bir telgraf çekmiştik. Buraya bu mesele halledilinceye kadar o mukaveleyi lütfen çıkarmayın diye yazmıştık. Böyle ayrılan memleketlerle aramızda yapılacak mukavelâtı ticariye ile anlaşmaların en ziyade naili müsaade devlet kaidesine esas olamayacağını nihayet kabul etmişlerdir. Fakat benim, ihtiyaten benim kendi kanaatim bunun neticesi alınıncaya kadar yine bu mukavele Meclisi Âliden geçmese iyi olur. Zaten müddeti azdır. Üç sene için yapılmıştır. Beriki mukavele de kendimiz için esaslara göre dört beş sene için yapılacaktır. Âzami olarak, ondan sonra tarafeyn istediği şekilde hareket etmek salâhiyetini mütekabilen ihraz edeceklerdir. Bu müddet zarfında eğer düveli âkide ile yeniden mukavelei ticariye yapmak istersek müzakereye gireceğiz. Yeniden mukavelei ticariye akdedeceğiz. Nitekim İtalyanlar bu beş sene nihayetini beklemeksizin bir mukavelei ticariye akdi için bize müracaat etmek, müzakerata girişmek niyet ve emelindedir. Bize bu hususta telgrafları vardır. Eğer bu mukavele meydana gelecek olursa artık o memleketle aramızda yeni bir mukavele meri olacak ve bu mukavele meri olmayacak. Eğer yeni bir mukavele akdetmeyecek olursak beş sene bu mukaveleyi tarafeynin yekdiğerine karşı kabul ettiği esasat dairesinde, beş sene sonra istediğimiz şekilde beş misline ve on misline çıkarırız. Veyahut indiririz. İstediğimiz muameleyi onlara yapmakta serbestiz. Onlar da bize istedikleri muameleyi yapmakta tamamen serbesttir.

Mülkiyeti sınaiye meselesine gelince : İhtira beratları, ve alâmeti farika. Efendiler biliyorsunuz ki, bizim eski kanunlarımızda ve nizamnamelerimizde memlekette vukubulacak ihtira beratlarının, alâmeti farika beratlar, hukuku şahsiye teşkil etmesi ve onlara vukubulacak taarruzların, taklitlerin, bunların hakkındaki takiplerin, gayrı meşru rekabetlerin vesairenin tevlit ettiği zararlar mahakimi aidesi nezdinde, bir zarar ziyan davası ikame etmek suretiyle bundan müstefit olacaklardır. Zaten ellerinde idi.

Yalnız bir mesele var. O meseleyi şimdiye kadar biz hiç bir memlekete karşı kabul etmiş değildik. O da mülkiye edebiye meselesidir. Hakkı telif namiyle bir kanunumuz vardır. Her müellifin yazdığı eser için, tercüme ettiği eser için kırk sene için bir hakkı şahsî temin ederiz. Başkaları o kitabı neşredemez. Tab edemez ve satamaz. Bu hukuk naşirine, müellifine ait olur. Bu hususta diğer mevcut bir beynelmilel mukavelât ile kendi tebaasına karşı mukavelât ile mülkiye edebiyeyi kabul etmişlerdir. Biz bu mukaveleye dahil olmadık. Sebebi de Avrupa'nın terakkiyatı fikriyesinden memleketimizi, serbestçe müstefit etmek içindi ve kendilerinden bilmukabil bizim temin edeceğimiz bir hak yoktu. Kısmen de bizim eserlerimiz bir çok alâkadarlarla, onlara da tercüme edilerek satılmaktadır. Onun için biz kabul etmedik. Şimdi bunu bizden istiyorlar. Diyorlarki mülkiyeti şahsiye, edebiye diğer haklar gibi bir haktır. Nitekim, siz de bir çok hakları tanımışınızdır. Bunları da tanıyacaksınız. Bu hakkı tanımanın netayici, şimdiye kadar müelliflerin müsaadesini almaksızın, serbestçe tercüme ettiğimiz, istifade ettiğimiz asarı ilmiyeyi ancak müelliflerin rızasiyle tercüme edeceğiz. Bundan istifade etmek imkanı hâsıl olmuştur.

HASİP BEY (Maraş) — Fransızlar bu usulü Cezayir'de tatbik etti.

HASAN BEY (Devamla) — Müdafaa sadedinde ben şunu söyledim: şimdiye kadar bu mukavelelere dahil olmadığını kendi müelliflerimiz için bir hak olarak tanımaktan istinkâf ettiğimiz için değil, Türkiye'nin Garptan, Garp terakkiyatı umumiyesinden ve fikriyesinden daha ziyade istifade ederek memleketin terakkiyatına bu suretle hizmet etmek maksadına mebni. Yoksa hakkı mülkiyeti, mülkiyei edebiye hakkını inkâr fikrinden doğmuş bir şey değildir. Zannediyoruz ki, sizin de bizimle olan müracaatınız bize bu tarikin açık bırakılmasındadır. Eğer bu tarik açık kalırsa bizim memlekette de neşriyat böyle para vererek, satın alarak yapıldığı halde, naşirine, müellifine, mütercimine para vererek yapılabilecek derecede, para kazandıracak derecede değildir. Zaten az tercüme ediliyor; az sürülüyor. Bedel ile satın almak icabederse, zannediyoruz ki, siz bizden daha ziyade mutazarrır olacaksınız. Lisanınız, bediiyatınız ve bütün maaliyatınız bizim memleketimize giriyor ve bizim memleketimizde lehinizde ve medeniyetinizin bizim memleketimizde tevlit ettiği muhabbet ve dostluğu husule getiriyor. Bu sizin çok büyük manafii umumiyeniz. Eğer siz, bu manafii umumiyenizi, müelliflerin hukuku şahsiyelerden daha dun görürseniz - ve öyle gördüğünüzü zannetmiyoruz, biz hakkı mülkiyeti inkâr etmediğimiz için - müelliflerinizin hukuku şahsiyesine fakat zannediyoruz ki gerek sizin ve gerek bizim menfaatımız bu tarikı şimdiye kadar olduğu gibi açık bırakmaktadır. Şayet bu mukaveleyi tabiî bütün memleketlerle yapmak istemeyiz. Mecbur olacağız diğer memleketlerin bediiyatını memleketimize sokmağa. Bu da sizin için tabiî hayırlı bir iş olmayacaktır. Bütün de delaile rağmen mülkiyeti edebiyenin bizim tarafımızdan kabul edilmesini ve beynelmilel mukavelâta bizim de ilhak etmemizi istiyorlar. Bakalım umumi komisyonca bu mesele ne şekil alacak? Binaenaleyh bu komisyona mevdu olan mesail bundan ibarettir.

Bundan maada mesaili maliye ve iktisadiye üzerinde dördüncü bir komisyon daha vardır ki: Hukuku Menafi ve emval mesailiyle iştigal ediyor. Harp devresine, harpten evvel yapılmış mukavelâta zabtedilmiş eşyaya, vazedilmiş hacizlere ve bu mukavelelerin sureti fesih ve icrasına, sureti tesviyesine dair mesail ile uğraşmaktadır.

Bunda da birçok müşkilât vardır. Uzun müzakeratten sonra bu tali komisyondan ihtilâf halinde raporlar sevkolunmuştur. Tetkik etmek kendileri mütekabil taahhüdata girmemek ve daima kendi tebaaları için bizden bir şey isteyerek böyle vaziyette bulunuyorlar. Son zamanlarda iş harpten evvel mevcut imtiyazlara intikal etmiştir. Muhtelif istikrazat dolayısiyle Fransızlara vesair memleketlere karşı bahşedilmiş bazı şeyler... Fransızlar bunun meriyetini, yalnız şaraitin tebdilini biz kendimiz istediğimiz zaman kendilerine müracaat ederek yaptırmamızı talep ediyorlar.

Bir de şimendifer meselesinin hulâsai vaziyeti: Anadolu'da bütün şebekeleri birleştirmek ve bunları Devlete mal ederek İtalya, İngiltere, Fransa'dan mürekkep bizim de dahil olacağımız bir işletme şirketi kurarak, teşkil ederek, bütün şebekei hadidiyeyi bu şirkete tevdi ettirmek ve eski şirketler mevdu henüz yapılmamış aksamının inşaatını da bu şirketlere devretmek suretiyle bir muamele yapmak istiyorlar. Hukuku umumiye emval meyanında Türk tebaası, kayıtları Osmanlı - Türk oldukları halde esham ve tahvilâtı ecnebiyelerin ve düveli itilâfiyenin elinde bulunan şirketlerin hukuku da kendi tebaalarının hukuku gibi himaye etmek teşebbüsündedirler. Bunları da biz sureti katiyede reddettik. Osmanlı tabiiyetinde bulunan şirketler tabii Türk ve Osmnlı ferdi gibidir. Bunların hukukunu müdafaa etmek ve bunlara ait bir hak

varsa bunları müsebbiplerinden talep etmek, aramak ve şaraitini şeraiti hazıraya nazaran tebdil etmek lâzım geliyorsa şirketlerle konuşmak halledilecek bir meseledir. Meseleye düveli itilâfiyenin karışmasını ve bunlara müteallik mevaddın düveli itilâfiye ile yapılacak muahedenamede olacak ahkâm ile, mevad ile halledilmesini kabul edemeyiz, reddederiz, diyoruz. Bunda da fevkalâde alâkadarlık göstermektedirler. Hatta İtalya'nın Lombardiye şimendiferleri bir Fransız gurubu elinde bulunmak suretiyle Fransa ile İtalya arasında da bu meseleden dolayı böyle bir şey olduğu halde sermayeleri ecnebi tebaasına ait olan şirketlerin hukuku imtiyazatı ve onların şeraiti hazıraya karşı tadili hakkında matalip karşısındayız.

Bir de mütarekeden beri İstanbul ile yapılan mukavelâtın meiyetine dair ahkâm vardır. Bunlardan bizim itiraz ettiğimiz; bir heyeti hakime gitmek, meseleyi anlaşarak halletmek,tesviye etmek talebindedirler. Orada gerek imtiyaza müteallik ve gerek doğrudan doğruya maliye ile yapılmış birçok mukavelei ahkâm vardır. Her iki kısmına da şamil olacak ahkâmı istiyorlar. Bendeniz yanıma bunu aldım, geldim. Belki bu muamele doğrudan doğruya alâkadarlarla halledilmiş olsaydı bu sulh meselesinde karşımıza çıkmazdı. Fakat şimdiye kadar bu meseleleri tabii biz tanımıyoruz. İstanbul Hükümetiyle yapılmış mukavele vesaireyi onun için bundan mütevellit haklarını da sulh muahedesine koyacakları mevad ile de teyit ve takviye etmek ısrarındadırlar ve bu talepte bulunuyorlar.

Anadolu - Bağdat hattını biliyorsunuz. Suriye'ye ait olan aksamı için Ankara İtilâfı mucibince bazı sureti haller yaptık. Bu matalip karşısında diğer aksamı için dahi bazı matalibatta bulunmamız vardır. Yalnız Anadolu hattı için müşkül vaziyetlere girmişlerdir. Çünkü ahiren İsviçre'li bir şirket konferansa müracaat ederek Anadolu şirketi hesabının kısmı azamı - zannederim % 52.5'u - o şirkete ait olduğunu, Almanlara ait olmadığını ve binaenaleyh bu şirketin Almanlara ait bir şirket gibi tesviyesine razı olmamışlardır. Bu suretle bir talepte bulunmuşlardır. Kendi niyetleri bu hatları birleştirip ekseriyet teşkil edecekleri guruba, işletme şirketine devrettirmek, binaenaleyh bu sureti tesviyenin şeklini sektedar edecek bir mani halinde orta vere çıkmıştır. Bunun için de kendi aralarında bir şekli hal aramaktadırlar. Bize bu hat için bir hakkı istimlâk veriyorlar. Hükümete hakkı istimlâk verip, şirket asbabı tahvilâtı yerine ashabı tahvilâtı ile Hükümete mübadele ettirmek ve ondan sonra işletmek muamelâtını umum diğer şirketler için - ki, zaten İzmir - Kasaba ve temdidi hatları vardır ve bunların bir kısmı İngilizlerin şirketi, diğeri Fransız şirketinindir - Onlarla diğer şebekeler tevhit edilerek müşterek bir şirkete bunu devir suretiyle tevdi etmek emelindedirler. Bundan dolayı da birçok metalip ve teminat karşısında bulunuyoruz Bizim Harbi Umumiden mütevellit kendilerinden bazı alacaklarımız vardır; Bilhassa İngiltere'deki gemiler meselesi vardır. Bunun bedellerini kendilerinden istedik. İngiltere Maliye Nazararetinden bir zat komisyona dahil idi. (Gemileri neden aynen istemediniz sesleri) Gemileri aynen istemek var ve gemilerin bedeli için para istemek var. Bunları İngiltere almış ve kendi bahriyelerine ithal etmişlerdir. Elyevm de işitiyoruz ki, bu gemileri sistemleri dolayısiyle kadro haricine çıkarmışlardır. Gemiler bütün Harbi Umumi içerisinde istimal edilmişlerdir. Belki yıpranmış ve işlenmiştir. Kadro haricine çıkmaları ya sisteminin tevafuk etmesinden veyahut ömrünün artık İngiltere filosu meyanında bulunmasından dolayı yıprandığı cihetle istimale müsait olmamasından dolayıdır. Artık bedelini mi istemek, yoksa gemileri aynen mi istemek memleketimizin menafii iktizasındandır, buna dair bize vereceğiniz sarih malumat dahilinde biz hareket ederiz. Ancak bunu tanımak istermişler gibi göründüler. Biz kendilerine bizim karşımızda (Armestrong) fabrikası vardır, yapılmış bir mukavele vardır, İngiltere Hükümeti bunları harp iptidasında müsadere etmiştir. Bu armestong fabrikasiyle Hükümetin arasında bir meseledir. Biz karşımızda medyun olarak Armestrong şirketini tanımaktayız ve borcu da Hükümet aldı ve Hükümetin vermesi lâzım gelir diyoruz. O adam da diyor ki, İngiltere'nin hukuken bu hususta bir borcu varsa, İngiltere borcunu tanır ve ödeyen bir memlekettir. Ancak bunların bedelini iade etmekte fevkalade müşkilât vardır, diyorlar. Parlamentodan bunun için para geçirmek lâzım ve böyle bir parayı Parlamentodan geçirmeye imkân yok. Belki (Aranjman) bulursak, borcumuzun aramızda ödenmesine belki bir çare bulursak, sizin en ziyade muhtaç olduğunuz otomobil gibi, ray gibi diğer eşyayı nafia şeklinde de vermek imkânı vardır. Çünkü bunu size aynen tediye edecek olursak Meclisten tahsisat kanunu geçirmek gibi birtakım şekiller yapmaktadırlar. Fakat henüz bu da halledilmiş değildir. İhtimal ki gemileri aynen isteriz. İhtimal ki işimize gelirse, memleketimizin muhtaç olduğu eşyayı münasebeyi müsait fiyatlarla İngiltere bize vermek teklifinde bulunursa o da işi-

mize gelir. Onun üzerine yürürüz. Velhasıl gemilerin bedelini istiyoruz.

Düyunu umumiye mesaili meyanında bir mesele kalmıştır. Ona da sureti hususiyede temas etmişizdir. O da birinci tertip altınların karşılığı olan ve (Raybank) ve diğer bankalardan Düveli İtilâfiye tarafından alınmış olan paralardır. Diyoruz ki, düyunu umumiye kendi namına tevdi edilmiş olan bir parayı size kaptırmıştır. Yani siz düyunu umumiyeye tecavüz ederek cebren parayı almışsınızdır. Almanya'da ve Avusturya'da bulunduğu için buna muvaffak olmuşsunuzdur. Bitaraf bir memleketin düyunu umumiyesi emrinde olmuş olsaydı bunu alamazdınız dedik. Bu para Almanlara harp içerisinde vaki olan borçlarımız meyanında ve sizin de bizi ibra etiğiniz paralar meyanındadır. Binaenaleyh bu onbeş milyon altından dolayı size on para borcumuz yoktur. On paralık bir istikraz şeklinde bunu kabul etmeyiz. Bundan dolayı sizi tanımayız. Bu para bizim paramız değildir. Hükümetin bundan dolayı size karşı hiç bir borcu yoktur. Fakat düyunu umumiyenin parasıdır. Düyunu umumiye bununla altı aylık birinci kısım evrakı nakdiyeyi mübadele etmek mecburiyetindedir. Bu parayı düyunu umumiyeye vereceksiniz. Düyunu umumiye de bunu mavuzulehine sarfedecektir. Fakat bir istikraz şeklinde değildir. Meccanen bedava düyunu umumiyeye gelecek bir para olmak suretiyle, yoksa evvelki mukavelesi mucibince % 6 faizli ve az zaman zarfında itfası iktiza eden bir deyin şeklinde bu birinci tertip olarak evrakı nakdiye karşılığı olan altını almak niyetinde dahi değiliz. Bu parayı düyunu umumiyeye terkediyoruz. Kendi namusundur, bu parayı al, birinci tertip evrakı nakdiyeyi imha eyle. Biz buna karışmayız. Bu bizim Almanlara karşı borcumuzdu. Almanlar da bunu müttefiklere devretmişlerdir. Müttefikler de bizi bütün Alman'lardan, Avusturya'lılardan olan borçlardan ibra etmişlerdir ve ibra edeceklerine dair maddeyi de kabul ediyorlar. Düyunu umumiye bu altınları alsın, birinci tertip evrakı nakdiyeyi imha etsin diyoruz. Elde ettiğimiz malumata nazaran bu birinci tertip evrakı nakdiyenin toplu olarak miktarın bir milyonu düyunu umumiyede mevcuttur. 900 bin lirası Osmanlı Bankasında, 400 bin lirası İtibarı Millî Bankasında, 40 - 50 bin liralık Hilâli Ahmerde vardır. Bunların yekûnunu toplıyacak olursak (2 600 000) liralığı böyle üç dört müessese elinde bulunuyor. Bundan maadası ecnebilerin, yerlinin, Müslümanın, Hıristiyanın müteferrik olarak elinde bulunuyor. Bize borç teşkil etmemek, havadan bir para almak, memleketimize gelip girmesi velevki doğrudan doğruya Türk müesseseleri dahi olsa, düyunu umumiyenin dahi olsa, biz menfaatimize hâdim olacağı için herhalde bir kârdır. Düyunu umumiye bu şekilde bu paraları almaya muvaffak olursa kendi namusunu ileri sürerek pek iyi bir şey olur kanaatindeyiz. Yoksa borç şeklinde veririz derlerse biz almaktan imtina ederiz. Çünkü biz % 6 faizli altın istikraz edip de altını da bir yere yatıracak vaziyeti maliyede değiliz. İşte konferansın kırk gün devam eden mesaisinde gerek mesaili arziye, gerek adlî vesair mesail, kapitülâsyon mesaili gerek mesaili maliye ve düyunu umumiye hususunda vardığımız şekli heyeti umumiyesiyle muhtasaran arz ettiğim şu çerçeve dahilindedir. Musul meselesi henüz halledilmiş değildir, yeni halledilmeye başlanılmıştı, sureti hususiyede görüşülmüştür, arz ettim. İngilizler bunu ayrı bir şekilde halletmek üzere bir muhtıra vermişlerdir, biz de aynı suretle muhtıra vererek bunun bizde kalmasını istemişizdir. Ve lüzum ve kanaatini izhar etmişizdir. Musul meselesi aramızda kavgalıdır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Cenup hudutlarına dair bir şey söylemediniz mi?

HASAN BEY (Devamla) — Hayır, henüz zemini gelmemiştir. Görüşülmemiştir, efendim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Devamla) — Adalar meselesi...

HASAN BEY (Devamla) — Adalar meselesi de, Musul ve adalar ve Cenup meselelerini konferansta hiç mevzuubahis etmemek için evvelâ aralarında bir ittifak yapmak istiyorlar. Fransızlar bu ittifaka girmek için Ankara İtilâfının mevcut olup olmadığı kanaatında bulundular ve buna dair Paşa ile temasta bulundular. Paşa Paris'e seyyahat ettiği zaman bu mesele karşısında kaldı zannederim. Binaenaleyh bu mesele ortaya atılmış olsaydı her üç mesele mevzuubahis olmıyacak şekilde müttehit bir cephe ile karşımıza çıkarak her üçünü tatmin edecek şekilde hallettirmek tarikini ihtiyar ediyorlardı. Paşa heyeti umumiyesi itibariyle müzakeratten içtinap ederek ve mukavelâtın merî olduğunu ifade ederek bundan kaçmış ve Fransızlar da Musul meselesinde İngiliz'lerle bir olmaktan ayrılmışlardır. Bugün İngiliz'lerle Musul meselesini yalnız başımıza görüşüyoruz. Binaenaleyh o meseleye hiç temas edilmemiştir ve temas etmeye de imkân yoktur.

Efendim bir istirhamm daha var. Burada Meclisi Âlinin münakaşatında vaki olan bazı ihtilâflar fevkalâde büyültülerek Lozan muhitine aksettirilmektedir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hangi mesele efendim?

HASAN BEY (Devamla) — Her şey efendim. Hilâfet meselesi hakkında, bilmem ne dereceye kadar doğrudur. Oraya birçok propagandalar geldi.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Mecliste o mesele mevzuubahis olmadı.

HASAN BEY (Devamla) — Bendeniz, duyduğumu söyliyeyim de efendim. İstikrar yoktur, ne olacağı belli değildir gibi hisler ve telakkiler yağıyor. Bunun biz derhal tesirin görüyoruz. Binaenaleyh her zamandan ziyade cephemizin gayet müttahit olduğunu ve istikrarı tam mevcut olduğunu her vesile ile harice karşı izhar etmek mecburiyetinde bulunduğumuz bir devirde olduğumuzu, yani bilfiil orada bulunan arkadaşlarınız olmak itibariyle sizden rica ediyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Makamı Riyaset ve Hükümete söyleyiniz.

HASAN BEY (Devamla) — Bunu başka bir şey hakkında söylemiyorum.

REİS — Rica ederim kesmeyiniz.

HASAN BEY (Devamla) — Bendenizin şimdi maruzatım bundan ibarettir. Eğer arkadaşlardan bir sual varsa cevabını vereyim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Yemen'e dair bir şey konuşuldu mu?

HASAN BEY (Trabzon) — Aynen duruyor efendim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Mübadelei üseradan?..

REİS — Efendiler, malumu âliniz bir müzakere açılmış değildir. Hasan Bey sulh müzakeratından gelmiştir ve burada beyanatta bulundu. 23 arkadaş söz aldı İsimlerini kaydettim. Ben bunları bir sual telakki ediyorum. (Hayır sesleri) Binaenaleyh açılmış bir müzakere yoktur. Eğer kabul ederseniz...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bir sual soracağım efendim. Beyefendi Lozan'dan buraya kadar niçin teşrif ettiler?

MUSTAFA BEY (Kozan) — Sualler sıra ile değil midir Paşam?..

REİS — Sıra iledir efendim. Yani müsaade ederseniz sual sorsunlar efendim, yirmiüç arkadaşın sözü vardır efendim. Müzakereyi kabul etmedik. (Gürültüler)

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) — Meclisin teamülü vardır, Paşa Hazretleri. Biz o sözü müzakere için aldık. Sual tarzında değildir.

REİS — Müsaade buyurunuz efendi hazretleri. Şimdiye kadar herhangi bir mesele hakkında müzakere kabul etmediniz ki, bunları kaydedelim. Eğer kabul ederseniz onun üzerine müzakere açarız. (Gürültüler)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Paşa Hazretleri usule dair söz isterim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim, Meclisi Âlinizden hafi celse için istirhamda bulunduğum zaman izah etmiştim ki, Heyeti Murahhasamız azasından Hasan Beyefendi Ankara'ya Meclisi ve Hükümeti cereyan eden müzakeratın teferrüatına varıncaya kadar haberdar etmek ve noktai nazarını anlamak için gelmiştir. Buna nazaran Hasan Bey beyanatını bitirdikten sonra Heyeti Aliyenizin de hiç şüphesiz bu hususiaki münakaşatını da istima etmek lâzımdır ve zarurîdir. Binaenaleyh Reis Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi müsaade buyurursanız söz isteyenler devam buyursunlar,

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bendenizin usûl hakkındaki noktai nazarım şu idi. Hasan Bey Lozan'dan buraya kadar gelmişlerdir. tabii ne için gelmişlerdir? Bu mesa'ilin müayyen bir kısmı vardır ki, gazetelerde görülmüş ve anlaşılmıştır. Hemen hemen hallolunacak şekilde ve fakat halloluna mıyan şekilleri hakkında da bazı noktalar vardır ki, bu nukat hakkında Hasan Beyefendi Meclisi Âlinin katî mütalâatını öğrenerek ve kati fikir ve kanaatını aşağı yukarı bir hududta anlıyarak ona göre arkadaşlarına malumat verecektir.

Şimdi Meclisin, asıl kendisinin iştigal edeceği muallakta kalan mesaili mühimme hangilerdir? Şurada bazılarını ifade buyurdular. Bunları ehemmiyetleri itibariyle tasnif de lâzımdır. Bu nukatı tabiiyi ve lâzım gelen malumatı alan Heyeti Vekile dün bunun üzerinde çalıştı ve gece düşündü. Komisyonları da vardır. Binaenaleyh bu hususa vakıftır. Binaenaleyh biz Hükümetten malî, iktisadî adlî mesele için ve meselei umumiyei arziye için ha'lini, heyeti umumiyesi hakkında birer birer, Hükümeti, şerhi ile dinlemek isteriz. Hükümetten bunu öğrendikten sonra biz de fikrimizi söyleriz. (Doğru sesleri) (Bravo sesleri).

REİS — Otuz imzalı bir takrir vardır, müsaade ederseniz okuyayım.

1 Kânunusani 1339

Riyaseti Celileye

Murahhasamız Trabzon Mebusu Hasan Beyin izahatını kemali fikir ve ehemmiyetle dinledik. Bu iza-

hata göre İcra Vekilleri Heyeti son ve katî kararını verdikten sonra Heyeti Umumiyeye tevdi ve orada müzakere ve intaç edilmesini arz ve teklif ederiz.

Gaziantep	Gelibolu
Ali Cenani	Celâl Nuri
Çorum	Karahisarısahip
Sıddık	Ali
Gaziantep	Siverek
Kılıç Ali	Bekir Sıtkı
İzmir	Trabzon
Tahsin	Recai
Hakkâri	Urfa
Mazhar Müfit	Ali Saip
Çorum	Bitlis
Ferit	Meclis dikte vermez.
	İlyas Sami
Bitlis	İzmit
Derviş	Hamdi Namık
Saruhan	Saruhan
Avni	Mustafa Necati
Cebelibereket	Kozan
İhsan	Mustafa Lütfi
Burdur	Bursa
Soysallı İsmail Suphi	Muhittin Baha
Aydın	Maraş
Esat	Arslan
Ardahan	Bolu
Hilmi	Abdullah
Adana	Konya
Zamir	Kâzım Hüsnü
Niğde	Saruhan
Vehbi	Reşat
Ertuğrul	Cebelibereket
Ahmet Hamdi	Faik
Edirne	Kütahya
Faik	Cevdet
Sivas	Antalya
Naki	Rasih

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Efendim, Salâhattin Beyefendinin mütalaatını ve takrir mevaddını izah eden arkadaşların noktai nazarlarını dinledikten sonra şunu arz etmek isterim ki, Heyeti Vekile dün saat ikiden gecenin onuna kadar Hasan Beyefendiyi müstemirren dinlemişlerdir. Bilâinkita Hasan Beyefendinin Meclisi Âlinize vaki olan mufassal izahatını aynını Heyeti Vekile de izah buyurmuşlardır. Vaktin geç olmasına mebni tehiri celseye mecbur olduk. Bugün Hasan Beyefendinin buraya gelerek bir an evvel Heyeti Aliyenizi haberdar etmesi ve vaziyeti teşrih etmesi lüzumunu gördük. Bugün de Heyeti Aliyenize geldik. Bugün Hükümet Heyeti Vekile halinde müzakere ederek nukat üzerinde kanaatlarını tespit etmiş değildir. O itibarla Hükümet namına Heyeti Vekile namına şu nokta şöyledir, bu nokta böyledir, şu, şu haldedir demek vaziyetinde olmadığımı kemali teessürle arz ederim. (Tehir ederiz sesleri).

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Gelecek celsede söylersiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, maruzatımdan anlaşıldı ki, henüz Heyeti Vekile hatta münakaşatını ikmal etmemiştir. Şu halda Hasan Beyefendiyi yarın da dinleyip münakaşa etmek zarureti vardır. (Doğru sesleri). O itibarla Hükümet namına bugün de beyanatta bulunmaktan bizi mazur görmemizi. (Çarçambaya hazır olunur sesleri).

REİS — Efendim, otuz imzalı takriri tekrar okuyoruz, dinliyelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; bu takririn mealini şekli hükümetimizle mütenasip bulmuyorum. Çünkü, İçra Vekilleri Heyeti bizden veçhe alacak, efkârımızı dinleyip kararı katî verecek. İcra Vekilleri Heyeti bir şeye karar verdi, Heyeti Celile bu kararı tasvip etmedi, tasvip etmediği takdirde ikinci bir karar vermeğe sevketmek, evvelki kararı...

SIRRI BEY (İzmit) — Olabilir efendim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — İnayet buyurunuz efendim, abesle iştigale sevketmek demek olacaktır. Evvel Beevvel Heyeti Celile Heyeti Vekileye vechesini versin (Hayır sesleri, gürültüler). İnayet buyurun efendim, heyeti mütahassısa ârâyı topladığı zaman.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Heyeti Vekile, heyeti mütahassısadır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Heyeti Celileye muzlim kalmış bir nokta varsa izahını isteyebilirsiniz, karar atiye bırakılır. Evvel beevvel Heyetin kararını toplar, İcra Vekilleri o temayül dairesinde bir proje yapar, onu arz ederken Heyeti Celileye kabul eder, ya etmez.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Son söz Meclisindir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Son sözü İcra Vekilleri buradan alır. İcra Vekilleri bugün yapacağı şeyi yarın bozmak doğru değildir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Niçin bozmasın, bozsun.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler, o vakit veçhenin manasını değiştirirsiniz. Son söz Meclisin. Böyledir. (Gürültüler) Rica ederim, gürültü yapmayınız. Ben size ilmî noktai nazardan arz ediyorum. İstirham ederim dinlesinler. Efendiler, Heyeti Vekile bizim mevkiimizde bulunuyor. Heyeti Vekile bizden daha ziyade - bizim fikrimizden - tenevvür ederse fena mı olur? Veçheyi nasıl alacaktır? Veçheyi alabilmek (Gürültüler) veçheyi alabilmek için son sözüm ki bu oluyor. Heyeti Celilede muzlim bir nokta kalmamıştır. Hasan Beyi nasıl ki Heyeti Vekile dinlemişse Heyeti Celile de öyle dinledi. Heyeti Celile bu yüzden Heyeti Vekileye veçhe verir. Heyeti Vekile de bu daire dahilinde fikrini yürütür. Binaenaleyh bu takririn reye vazına lüzum yoktur.

REİS — Efendim, Heyeti Vekile Reisi, henüz Avrupa'dan gelen murahhasımızla kâfi derecede münakaşa edip katî bir netice istihsal eylemediğini söylediler. Sonra İzmir Mebusu Tahsin Beyle Otuz Rüfekasının bir takriri var. Bu takrirde deniliyor ki, bir kere mesele Hükümetçe intaç edilsin. (Reye sadalar)

NECATİ BEY (Saruhan) — Efendim. Hüseyin Avni Beyin noktai nazarına karşı müdafaamız vardır. (Müzakere kâfi görüldü, bir kişi söz söyliyebilir sesleri).

Müsaade buyurunuz efendim, Hüseyin Avni Beyin noktai nazarına karşı müdafaamız var. Hükümet bu noktai nazarda bize irae etmeğe mecbur olduğu noktalar var. Tabiîdir ki, memleketimizin vaziyeti hakkında bizim de bir görgümüz olmak lâzım gelir. Hasan Beyefendi, Lozan'daki gördüğünü, Avrupa'daki noktai nazarını anlatmıştır. Fakat bugün kuvvei maliyemiz nedir? Ordumuzun kuvveti nedir? Erkânı Harbiyem'zin bu merkezde fikri nedir? Diğer husussatta Hariciye Vekilimizin kanaati nedir? Bunu bilmedikten sonra ben nasıl doğrudan doğruya mütalaamı dermeyan edebilirim?

Binaenaleyh Heyeti Vekileye veçhe verebilmek için evvelâ onun noktai nazarını dinleriz. Ve ancak her meselede karar verecek olan Heyeti Celilediir. Yani biz demiyoruz ki, Heyeti Vekile karar versin, bize gelsin karar vermek salâhiyeti Heyeti Umumiyeye aittir. Onun içindir ki Heyeti Vekiledeki arkadaşlarımızın - vaziyeti umumiyeyi tespit ettikten sonra - noktai nazarını anlamak isteriz. (Reye sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Evet hani demincekki maruzatıma ilâveten Hüseyin Avni Beyin beyanatına da cevap vermek mecburiyetindeyim.

Hüseyin Avni Bey buyurdular ki Meclisdeki aza, Hasan Beyefendinin beyanatı üzerine tam veya noksan gördükleri nokta üzerinde serbest münakaşa etmelidir. Heyeti Vekile ondan mülhem olarak müzakeratına devam etmelidir. Ve bu veçhile karar ittihazı taksir edilir ve bir daha değişmez dediler zan ederim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Meclise gelir demiştim.

RAUF BEY (Devamla) — Evet gelir Meclise verir dediler ve bu suretle arzu buyururlarsa münakaşaya devam ederiz. (Hayır sesleri) Müsaade buyurunuz. Bu değil ise yalnız bir nokta üzerinde heyeti murahhasamızdan gelen bir telgrafı Meclisi Âlinize arz edip mütalaatını almak zarureti vardır. Cevap vermek için o nokta üzerinde maruzatta bulunabilmek için bunu takrir edin geleceğim maruzatta bulunacağım.

REİS — Efendim İzmir Mebusu Tahsin Bey otuz refikinin takriri. Yani İcra Vekilleri son bir şekil ve karar tespit ettikten sonra Meclise gelmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Paşa Hazretleri karar yoktur, yanlışlık vardır efendim.

REFİK BEY (Konya) — Son ve katî karar olur mu böyle?

REİS — Efendim bu takrir üzerine üç beş kişi söz söyledi reyi âlinize koydum. (Gürültüler, karar yoktur sesleri). Efendim dinliyelim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim, Heyeti murahhasa Reisi İsmet Paşa Hazretlerinden aldığım ve müstaceelen cevaba intizar ettiğini bildirdiği bir telgrafta Adlî kapitülasyonlara yakından temas eden meseleyi Heyeti Vekileniz tetkik etti. Ve Heyeti Âlinizin de bu noktadaki fikri de anlaşıldıktan sonra cevap verebileceğiniz için ve bugün cevap verilmesi lâzım geldiğinden bir kararımızı - yalnız bu hususta - kalmak mecburiyetini gördük. O da malumuâliniz müttefikler Hasan Beyefendinin izah ettiği gibi mahakimde hâkimler bulunsun, şu olsun bu olsun tarzında bir çok teklifleri vardır ve musır bulunuyorlar. İsmet Paşa hazretleri diyorlar ki ben şahsan mahakimimizde ecnebi hâkimi istihdamının aleyhindeyim (Biz de öyle sesleri) ancak, esasen Adliyemizde bazı teşkilât, tensikat yapmak zaruretini hissediyorsak ve buna haricin hiç bir müdahalesi olmadan müşavirler celbi suretiyle teshil ve teminini düşünüyorsak buna karşı da şimdiden teşebbüs almak - kendi tarafımız-

dan teşebbüs almak - ve hususî mukavelelerle temin edip cihana ilân etmekle sulh olsa da harp olsa da harice karşı kuvvetli görünürüz bu adlî hususta efendiler. Bu vaziyeti Heyeti Vekileniz tetkik etti. Hulâsai tetkikat İsmet Paşa hazretlerinin bu düşüncesinin, kendi taraftar olmamakla beraber bilistişare kabul ettiği halde hasıl olan fikrin; yani düşmanlarımızın musırran talep ettikleri tehlikenin mündefi olacağına Heyeti Vekile kani olmadı. Heyeti Vekilenin tetkikatından çıkan hulâsa şudur: Düşmanlarımız bizim Adliyemizin tekilâtında bizim memurlarımız olarak ecnebilerin teşkilât yapmasını, müşavere yapmasını da istemiyorlar. Yalnız hüküm ihdasında âmili müessir olacak, karar sahibi olacak hıristiyan ve ecnebiler istiyorlar. Halbuki bu tarzda müşavirler celbi onların arzusunu tatmin edemiyecektir. Diğer cihetten ayrıca şimdi okuyacağım bir cihet vardır ki Adliye Vekili Bey ariz, amik şekilde noktai nazarını beyan etmişlerdir. Kanunlarımızda bazı tadilâta, yani daha amelî şekle ifrağ etmek ihtiyacı varsa - ki biz kendimizin ihtiyacı olduğunu idrâk ediyorsak yani ecnebilerin hıristiyanları himaye etmek için değil - böyle bir müşaviri şimdiden kendi tarafımıza davet etmekte muhassenat vardır. Onların bize cebren musırran teklif ettikleri bir şekil vaki değildir. Bunu bir tedbir diye arz etmiyorum efendiler. Üç cümle ile, müsaadenizle telhis etmek lazım gelirse bizim mahkememizde görmek istedikleri ve görmeye çalıştıkları adaletsizlik, itimat buyurun bir çok hususatta Avrupa muhakiminden kemali rezaletle ve tarife sığmaz bir cesaretle cereyan etmiştir (Bravo, alkışlar) ve buna şahit olmuşumdur. On sekiz sene Avrupa'da seyyahat eden bir arkadaşınız olmak itibariyle söyliyorum. Bazı vakayie şahit oldum. Binaenaleyh bu memleketi yakından tanımakla müftehirim. Vallahi böyle bir işin cereyan edeceğini hazmedemedim. O kadar feci mahkemeden geçmek suretiyle adaletsiz çıkan kararlara şahit olmuşumdur. Belki hüküm giymeden bir takım yolsuzluk olmuş vakayi vardır. Binaenaleyh o itibarla pek ender insan çıkar ki hâkim huzurundan çıktıktan sonra onlardan bilmem adaletsiz ve kanun değiştirmiştir diye bir misal gösterebilirsiniz. Fakat Avrupa mahakiminde kendi milletlerinin isyanını mucib olacak tarzda böyle bir hadisat vaki olmuştur ve buna ait vakayı vardır. Bunlar hayatîdir. O itibarla bizim mahakimimizin adaletine şusuna busuna değil, doğrudan doğruya istiklâli adlîmize hücum etmek istiyorlar. Binaenalevh müsaade buyurursanız hazırladığı aslını okuyayım. Üçüncü maddeyi okuyorum.

(Üçüncü madde okundu.)

Adedi : 99

Vurudu Kânunuevvel 1338

Madde 3. —

Bugün birinci tali komisyon Adliye mesailine başladı. Heyeti adliyemize unsuru ecnebi ithali hakkında dün ayrı ayrı arz edilmiş olan teklif uzun münakaşa edildi. Kanunlarımızın Mecelleye müstenit ve zaman ihtiyacatı ile muvazi olarak yürümemiş ve hâkimlerimizin gayrı kâfi ve teşkilâtı adliyemizin yeni olduğunu iddia ettiler... Misaller gösterdiler Adliye Vekâleti müsteşarı Tahir Bey kuvvetle müdafaa etti. İddia ve misalleri çürüterek tekliflerini prensip itibariyle ret eyledik. Noktai nazarımız arasında esasından ihtilâf olduğu derpiş edilerek evvel emirde işin hukuk müşavirleri arasında yani daha ufak komisyon halinde müzakeresini teklif ettiler. Bu babda 99 maddelik mufasal bir teklif hazırlamışlar. Henüz almadık. İtalyanlar İngilizler aleyhimizdedir. Rayan bu işte İngiliz murahhasadır.

İsmet

Yani mahkemelerde şu olsun.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Adliye Vekili muhteremini dinlemek isteriz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Heyeti Vekilede tekmil arkadaşların huzuriyle cereyan eden meselede - ki Adliye Vekili Beyefendi de noktai nazarlarını ariz ve amik izah suretiyle bizleri tenvir ettiler ve kararımızın ittihazında hiç şüphesiz âmil oldular - şöyle bir cevap hazırladık. Fakat sizin kararınız olacaktır. Bu telgraf 29 tarihinde gelmiştir. Üçüncü maddeye cevap veriyorum :

İsmet Paşa Hazretlerine,

Madde 2. — Kanunlarımızın ihtiyacatı asriyeye göre tadiline esasen taraftarız. Herhangi bir devlet tebaasından mutahassısların lüzum görüldüğü takdirde malumatına müracaat edebileceğimiz tabiîdir. Ancak Teşkilâtı adliyemize ve Heyeti hâkime arasına hiç bir ecnebinin kabulüne katiyen muvafakat edemeyiz.

17 Kânunuevvel 1338

Hüseyin Rauf

İsmet Paşa Hazretlerine,

Adlî kapitülasyonların yerine dermeyan edilen tekâlife karşı esasen mutasavver olduğu veçhile bîtaraf devlet tabiiyetinde bulunan hukukşinaslardan ıslâhatı Adliye için müşavir celbine teşebbüs edildiği takdirde

müttefiklerin muzır tekliflerini dafi olacağı kanaatında olmamakla beraber bitaraf devletlerin tebaalarından şimdiden hususî mukaveleler akdine salâhaiyettar bulunduğumuz Heyeti Vekilece ve bugünkü 1 Kânunusani 1339 tarihinde Meclisin hafi içtimaında tarafımızdan verilen izahat üzerine takarrür etmiştir. Bu hususta esasen sizce de musammem olduğu veçhile bunu akde geçirmemek ve resmî beyanatta bulunmamak lâzımdır.

Hüseyin Rauf
Türkiye Büyük Millet
Meclisi Hükümeti
Hariciye Vekâleti
Mühür

Baladaki mukarreratı müstahrice aslına mutabıktır.

İsmet Paşanın noktai nazarını Heyeti Vekilenin müzakeresi esnasındaki nikatı nazarını Adliye Vekili Bey arz edecektir. Bu babda eğer Heyeti Vekilenin kararını tasvip buyurursanız bu akşam cevap vereyim.

RİFAT BEY (Adliye Vekili) (Kayseri) — Efendim senelerin teamül ve tekasülü ile uhudu atika namiyle adlî mahkemeler üzerinde mevcut kapitülasyonları kaldıracaklarını düveli müttefika teklif ediyor. Fakat onun yerine tadilen teklif ettikleri eski kapitülasyonlardan daha ağır olduğu tabiî Heyeti Celilenizin manzuru âlileri oldu. Bunda Bursa, İzmir, İstanbul elhasıl üç yerde ekseriyeti hâkimi mecma usulü kabul edildiği vakit ekseriyeti ecnebilerden mürekkep Lahey'de müteşekkil beynelmilel mahkemenin tespit edeceği hâkimlerden istihdam edebileceğimizi teklif ediyorlar ve bu hâkimler yalnız dairei kazaları kendilerinin bulunduğu aynı şekildeki hâkimlerin dairei kazasında mahdut kalmayacak bilfarz Erzurum'da tevkif edilen bir ecnebi celbedildiği zaman 48 saat zarfında bu hâkimlerden birinin huzuruna girmek ve teslim etmek mecburiyetinde kalacağız. Sonra bu hâkimler ecanibe karşı ahzı girift, tahrirî tevkif emri gibi bütün ecanip hakkındaki bu emirleri bu hâkimlere verecektir. Hâsılı bendeniz tetkik ettim. İkisini de mukayese ettim. Bilfarz eski kapitülasyonlardan daha ağır şekilde gördüm. Bilfarz eskiden dokuz saat buud ve mesafede konsoloshane mahkemesi bulunmayan bir ecnebi tebaasında herhangi bir şubece olursa olsun bizim mahkemelerimiz vaziyet eder, o işe bakarlardı. Fakat bu vaziyette her nerede olursa olsun o adam o mahkemenin nezdine getirilecek. Halbuki istiklâlin en mühim şeyi olan hakkı kazamızı doğrudan doğruya ecanibe terk edeceğiz. Tabiî bu şekilde kabili kabul değil. Sonra bizim mahkemelere karşı gördüğüm ve öğrendiğim doğrudan doğruya mantıkî çürüklüğünden ziyade sırf siyasî esbaptan dolayı müdahale etmek istiyorlar. Bilfarz beyanatlarında gönderilen notları okuyorum. Hâkimlerimiz gayet namuskârdır, afiftir. Şöyledir böyledir deniyor. Fakat sizin kanunlarınız 1300 sene evvel hocalarınızın yapmış olduğu o asra muvafık içtihattan ibarettir. (Gürültüler) Binaenaleyh bugünkü ihtiyaca göre değildir, diyorlar. Orada söylenen şeyi de söyleyim bendeniz. Efendim, bir kere bütün kanunlarımız ahkâmı şeriyeden alınmış değildir. Fakat kavaidi umumiye ve hututu esasiye itibariyle diğer kanunlardan ayrı bir şey değildir. Elimizde bulunan ticaret, belediye ve ticareti bahriye, usulü muhakeme kanunu (Ceza Kanunu Avrupa'dan sesleri) sonra yine kendilerinin gerek Fransa (Kotsivilinde) olsun, gerek diğer memleketlerin ve hükümetlerin kanunu medenilerinde olsun, eğer hükümetlerin kanunu medenileri arasındaki fark ise bu her iki memlekette mevcut ve her memleketin muhtelif teamüllerinden muhtelif ananattan ve kanaatlardan toplayarak hepsinden bizim kanunu medenîmizi vücude getiriyor. Tabiî bu ciheti mahkemelerimizin iyiliği ve kötülüğünü ve bizim mahkemelerle ecanip mahkemesinin mukayesesini burada yapacak değiliz. Hatta öyle zannediyorum ki, bizim murahhaslarımız bizim müşavirlerimiz filanın katiline varıncaya kadar müdafaalarını yapmıştır. Filanın katili kimdir? Hangi mahkeme yapmış? İstanbul'daki İngiliz mahkemelerini gördük. Bilfarz İstanbul'da devam eden İngiliz mahkemelerinin fecayii vesairesine hepimiz şahidiz. Binaenaleyh bu şenaati biz de tespit ettik. Fakat öyle kalmıştır. Sonra Heyeti Murahhasamızın Lozan'a azimetinden evvel malumu âlileridir ki, yine Heyeti Celilenin tespiti ile ve hatta azadan üç zatın iştirâkiyle istihzaratı sulhiye için bir komisyon toplanmıştı. Adli kapitülasyonların yerine ikame edilecek herhangi bir şekli uzun uzadıya tetkik ve tetebbu etmişlerdir. Bunlardan bazı defa benim de iştirâk ettiğim bu konferansta - hükmü kazamızın bilâkaydü şart hakkı kazamızın müstakil olmasını kabul etmişlerdir. Bu noktai nazardan müdafaalarını yapmışlar. O vakit bazı tekliflerde bulunmuşlardı. Bizim heyeti teftişiyemiz içerisine ecnebi alabilir miyiz? Bu uzun uzadıya münakaşa edildi ve ekseriyetle reddedilmişti. Evet yalnız bugün mahkemelerimizin son dereceyi bulduğu ve hiç bir yerinin kabili ıslah olmadığını ve her şeyinin mükemmel olduğunu iddia edenlerden değiliz ve daima bir takım kanunlarımızı tadil etmek için Garbın; Şarkın ulemasına müracaat etmek mecburiyetindeyiz. İstihzaratı sulhiye komisyonu bitaraf devletlerden olmak

şartiyle ecnebi mutehassıslar celp edip onların mütalâasının alınması ve kanunlarımızın tadilinde onların malumatından istifade edilmesini tensip etmiştim. Bizim Adliye Müsteşarımız, İsmet Paşa Hazretlerini bu noktai nazardan tenvir etmişlerdir. Hakikaten bu işe ecnebiler kendileri de dahil olsa da olmasa da bu ihtiyacı tespit edebiliriz. Fakat İsmet Paşanın buyurdukları gibi bizim bu heyeti müşavereyi celbetmemiz veyahut celbe teşebbüs etmekliğimiz bunların bu tekliflerinden feragatı mucip midir, değil midir? Biz bunda tereddüt ettik ve öyle zannettik ki bu tekliflerinden feragat etmemiştir. Mamafih feragat edeceklerine kani iseler bitaraf hükümetlerden buraya ecnebi hukuk şinaslarından bazılarını celbe teşebbüs ederiz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Beyefendi, ecnebiler bizi islâhatı adliye için müşavir olabilecek erbabı vukuftan bazı zevat almamazdan sonra kendileri de bu meseleden dolayı bizimle uyuşmazlarsa bizim için acaba bir zarar var mı?

RİFAT BEY (Devamla) — Bilâkis.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Kanunlarımızı islâh etmekte ve tetkik etmekte vesairede onların ilimlerinden istifade hakikaten mahmul olan ilim adamlarını almakta istifade var mıdır? Ve siyasetimiz için âlmakta zarar var mıdır?

RİFAT BEY (Devamla) — Bilâkis fayda vardır.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — O halde bendenizce ıslâhatı adliyeye taraftar görünürsek zannederim Avrupa'yı, kendimize çekebiliriz efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Hâkimi münferidi izah ediniz.

RİFAT BEY (Adliye Vekili) (Kayseri) — Telgrafın anlaşılmayan bir noktası vardı. Malumu âlileri bu üç yerdeki mahkemelerin ekseriyeti ecanibten olmasını teklif ediyorlardı. Teklif ettikleri mahkemenin ekseriyeti müçtemi olursa hâkim ecanibten demektir. Halbuki biz hâkimi münferitlik teşkilâtını tatbik ediyoruz. Bir hâkim olunca ve bu noktai nazarı kabul ettikten sonra doğrudan doğruya yani iştirâk etmediğimiz bir ecnebi mahkemenin huzuruna kendi tebaamızı da sevketmek mecburiyetinde kalacağız ki, o cihetten dolayı işaret etmiştim.

HASAN BEY (Trabzon) — Onlar yalnız ecnebi davalarında, alâkadar bulundukları davalarda, hazır bulunsunlar diyorlar. Türklerin davalarında da bulunsunlar, iddiasında değildirler.

RİFAT BEY (Devamla) — Hayır efendim, ben ona dair bir şey söylemedim. Tarafeynden birisi ecnebi veya Türk olduğu zaman hâkimin huzuruna gidecek değildir. Velevki tarafeyn de bir olsun. Gerek müddei, gerek müddei aleyh...

OSMAN BEY (Lâzistan) — Zatı âliniz bu fikirde olduktan sonra Heyeti Vekile kararıyle İsmet Paşa Hazretlerine yazdığınız telgraftaki ikinci fıkraya ne lüzum vardı. İsmet Paşanın fikrini teşviş etmektir bu.

RİFAT BEY (Devamla) — Hay, hay. Onu çıkarabiliriz.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Ona çok lüzum vardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, müsaade buyurur musunuz? Hâkimi münferit bulunduğu zaman, buna imkân yoktur. Çünkü ... huzuruna gitmekten bir fayda yoktur.

RİFAT BEY (Adliye Vekili) (Kayseri) — O fıkrayı kaldıralım efendim.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim, bütün mücadelâtımızın bir neticei katiyeye iktiran edeceği dakikaları yaşıyoruz. İstiklâl mefhumunu ihlâl eden her kaydı kırmak azmiyle yaşayan bizlerden şu dakikada Başmurahhasınız Meclisin katî kararını almak istiyor. Yani biz katî kararı ittihaz ettiğimiz dakikadan itibaren sair muallak mesailin heyeti umumiyesi hallolunursa bunda da katî karar karşısında belki bu meselei müzakeratı sulhiyenin inkıtaına sebep olmuş olacaktır. Onun için heyeti murahhasanız Heyeti Muhteremenizden adlî kapitülasyonlar hakkında azamî ve asgarî mütalâatınız nedir diye verilen suale şu an içinde yapılacak müzakere üzerine verilecek karar zannederim ki, milletin hayatı, mukadderatı üzerinde çok müessir olacaktır. Ondan dolayıdır ki...

YASİN BEY (Gaziantep) — Adliye Encümenine mi gitsin?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Yasin Beyefendiye arz ederim, muhasım devletlerin bize teklif ettikleri şeraitin henüz ne olduğuna dair alelmüfredat bir malumatı ilmiyemiz yoktur.

RİFAT BEY (Adliye Vekili) (Kayseri) — Bütün gazetelerde vardır efendim.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim; Meclis azalarının ben de dahil olduğum halde haberimiz yoktur. Şifahî malumat ile şöyle istiyorlar, böyle istiyorlar diye muhtasar malumat ile bizden katî karar alınamaz. Katî karar alınabilmek için, bu böyle demek lâzımdır. Sonra efendiler, arz ediyorum, bu gibi mesail heyeti umumiye müzakeratında Refik Şevket'in, Ali'nin, Veli'nin beyanatiyle hallolunur mesaili devletten değildir. Ondan dolayıdır ki, üzerinde ince imali fikretmek ve kararı

verirken evvelden her türlü nikatın üzerinde işlemiş bulunmak şartı esasîdir. Onun için bendeniz bu meselenin üzerinde belki bir sene uğraşmış bir arkadaşınız sıfatiyle çok istirham ediyorum, nezaketi nazarı dikkate alınarak bütün Adliye Encümeni arkadaşlardan rica ediyorum - ben de dahil olduğum halde - pek acele bir surette üç beş saatlik yarın sabah yetiştirilmek üzere bize yarın bu teklifi sabahtan versinler. Biz hemen müzakeresini yaparız ve biz de kararımızı verelim. Çünkü katî kararımızı veriyoruz. Katî kararımızdan evvel de murahhaslarımız dönemez. Onun için, müşkül vaziyetten kurtulmak için, bendeniz müzakeratın çok ciddî olması taraftarıyım. Saniyen bunu evvelâ arz ediyorum, sonra Salâhattin Bey biraderimiz bir noktaya gayet haklı olarak itiraz ettiler. Bizim umuru devletin her şubesinde müşavirler ve mutahassıslara ihtiyacımız vardır. Belki şubei askeriyemiz bundan mustağnidir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — O da muhtaç.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Onu bendeniz bilmiyorum. Gayet güzel buyurdukları veçhile şayet siz muvafık görürseniz, kabul olunmazsa kaydiyle, şart koymak doğru değildir. Hatta bu hususta Heyeti Muhteremeniz kendiliğinden aldığı bir ilham ile ecnebi müşaviri Ziraat Bankası için kabul etmiştir. Adliye Vekâleti için de evlâbittarik vardır. Biz, bizden yüksek kafaların malumatından muavenetinden mustağni değiliz. Bunu kabul edeceğiz. Hüsnüniyet erbabı olursa ve hüsnüniyet erbabı olmayanların ve hüsnüniyeti suiistimal edenlerin kafasını kırmak da bizim vazifemizdir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Hâkim olmamak şartiyle.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Zaten İsmet Paşa Hazretlerinin telgrafına dikkat buyurulacak olursa muamelâtı idariye ve dahiliye tabiri var. Onun içindir ki hâkimiyet meselesi mevzubahis değildir. Bu noktai nazardaki mütalâata iştirâk ederim. Hâkimi münferit hakkındaki itirazat Hüseyin Avni Beyin teklifi veçhile varittir. Nitekim o da çıkmıştır. O da müşavirleri sulh müzakeratı devam etsin mi, etmesin mi? Bir an evvel almak vazifemizdir, onu da teklif ediyoruz.

İkincisi kararı kati meselesidir ki, teklifat görülerek üzerinde imali fikir edilmeksizin kararı katî verilerek Başmurahhasımızı diğer mesail hallolunduğu halde Meclisin kararı vardır diye sulh konferansını kata mecburiyet hâsıl eylemek vaziyetinde bulunmamak için bu cihetı Heyeti Muhteremeye arz ediyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim, Refik Şevket Beyefendinin buyurduğu müzakerat tabiî Rauf Beyin, Ali Beyin beyanatı üzerine tenevvür eder yani her şeyde öyle karar verilir.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Resen değil.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendim. Zannediyorum ki Refik Şevket Bey bu seferki beyanatı vaziyeti tenvir etmiştir ve bu hususta karar verilecektir. Efendiler, bu hususu Adliye Encümenine veriniz, tetkik etsinler, münakaşa etsinler, Heyeti Umumiyeye getiriniz. Tab'edilsin, müzakere edelim. Bunların hepsi doğrudur, fakat; bunların hepsi olsun veya olmasın, bugün İsmet Paşa bizi bekliyor. Adli istiklâlimize taalluk eden bir meselei ilmiyede ben müşavirler almakta bu faideyi görüyorum. Heyeti Vekile de diyor ki, zannetmiyoruz ki o tehlikeyi defetsin. Fakat defedeceğinize kani iseniz alınız, diyor. İsmet Paşa Hazretleri ve biz Meclisinize geliyoruz ve diyoruz ki, İsmet Paşa müşavirler almak istiyorlar, biz asıl tehlikeyi defedeceğine kani değiliz ve böyle bir telgraf yazdım. Siz müşavirler almaya taraftar mısınız, değil misiniz? Buna Heyeti Celileniz cevap versin. (Taraftarız sesleri) Bunu bildirmekle İsmet Paşanın matlubu hâsıl olur. İkinci şıkkı, buyurdukları gibi, bu gece toplansınlar; Adliye Vekili Beyefendi izahat buyursunlar. Yarın bize hulâsasını söylesinler. (Çok güzel sesleri) Fakat birinci şıkka derhal karar verilirse ben derhal telgraf çekerim, vaziyeti hafifletiriz.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Müşavir neye dair efendim, hâkimlerin nezdinde mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Okudum efendim, dinleye idiniz...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hâkim raddesinde mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İsterseniz bir daha okuyayım. Şu halde anlaşıldı değil mi efendim? Eğer Heyeti Âliyeniz şimdiden müşavir almakta muvafık veya mutabık kalırsanız İsmet Paşanın matlubu hâsıl olacaktır. Bu hususta fikirlerinizi müstacelen bildiriniz. (İstiyoruz sesleri, gürültüler, tayini esami ile sesleri)

RİFAT BEY (Adliye Vekili) (Kayseri) — Efendim, böyle bir istirardan sarfı nazar, garbin hukuk şinaslarının malumatından istifade mecburiyetinde bulunduğumuzu arz etmiştim. Buna bugün de yarın da, on sene sonra da muhtacız. Binaenaleyh bunu uzatmaya mahal yoktur. Bu Refik Şevket Beyefendinin de-

diği gibi Adliye Encümenine veya diğer bir encümene havale edilecek bir teklif değildir. Bu bir prensip meselesidir. Ecnebi hâkimi kabul edecek miyiz, etmeyecek miyiz? (Hayır sesleri) Yok eğer edecek olursak teferruatı hakkında şu veya bu şekilde olsun diye encümene gider. Orada onun teferruatı müzakere ve tespit edilir. Bugün ise bir ecnebi hâkimi bilâkaydü şart istihdam etmeyeceğiz. (Etmeyeceğiz sesleri) Böyle olduktan sonra müzakereye bile hacet yok. Sonra arkadaşlardan bazıları tereddüt ediyorlar ve soruyorlar. Halbuki bu gelecek müşavirler idari vazifeyi haiz değillerdir. Yalnız vekâleti tenvir edeceklerdir. Yani kanunların tadili ve ıslahı için bir heyeti müşaveredir. Bundan başka bir şey değillerdir ve aynı zamanda hiç bir salâhiyetleri yoktur. (Reye, reye sesleri)

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Müsaade buyurulursa bendeniz bir nokta hakkındaki şüphelerinizi izale etmek istiyorum. Zannetmem ki aramızda hiç bir kimse hakkı kazamızı takyit edecek bir şey kabul etsin. Yalnız bunu kabul etmemek için muhataplarımızı ilzama çalışırken onlara kuvvet verecek bir hadiseye meydan vermekle davamızı kazanmakta müşkülâta duçar oluruz, zannediyorum. Bütün vekâletler için ecnebi mutehassıslar getirtmek mecburiyetindeyiz. Fakat Ziraat Bankası hakkındaki kararımızı verdiğimiz zaman Adliye, Dahiliye ve diğer müessesat için mütehassıs getirtmiş olsaydık o vakit belki bugünkü tehlikeyi görmezdik. Fakat bugün kapitülasyonlar meselesi mevzubahis olurken ve bizim üç mıntakamızda muhtelit mahkemeler teşkil olunacağı yolunda müzakere cereyan etmiş ve bir noktada dayanmış kalmışken doğrudan doğruya bize adliye mütehassısı gönderin demek bilmem nasıl olur? Eğer onların talebi vaki olmaksızın bizim tarafımızdan böyle bir talep vukubulsaydı ve bu, hususî bir mahfilde veya bir komisyonda dahi olsa bittabi karşımızdaki insanlar bizim kara gözlerimize aşık olmadığı ve bizim söylediğimiz sözleri hüsnü telâkki eden kimseler olmadığı için...

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Tenvir edeceğim.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Rica ederim efendiler, bir gün evvel mevcut kavaninimizin, mahkemelerimizin adaleti tevzie kâfi olduğunu söylerken ve yalnız ufak tefek nevakısı varsa da, bu gibi nevakıs sizlerde de mevcuttur derken bir gün sonra da nevakısı adlîmiz vardır, işte biz de bunun için mütehassıslar celbedeceğiz dersek, onlar da bize sizin dünkü sözünüzle, bugünkü sözleriniz arasında tenakus vardır diyebilirler. Binaenaleyh siz mütehassısları celbedip adliyenizi ıslah edinceye kadar biz de tebaamızın hukukunu muhafaza için nasıl ki gümrük meselesinde beş sene gibi bir kayıt koyuyorlar. Buna da ne malum böyle bir kayıt koymayacakları ve biz buna ne cevap vereceğiz, kabul edecek miyiz?

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarışarki) — Bravo Hakkı Hâmi Bey. Çok mühim meseledir bu.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Onun için efendiler, biz mütehassıslara muhtacız. Fakat İngilizlerin teklifleri üzerine korkarak değil. Biz sureti katiyede mahkemelerimizde istiklâl ederiz. Ve kimseyi müdahale ettirmeyiz. Bu esas kabul edildikten sonra yani esasatı sulhiye, mukaddemati sulhiye bittikten sonra sureti hususiyede ihtiyacımızı söyler ve isteriz. Fakat böyle bir şeye yanaşmazlar iken bizim müşavirlere ihtiyacımız var ve hüsnüniyetimiz vardır, demek adliyenizin çürüklüğünü zımnen kabul etmektir. (Bravo sesleri, alkışlar) Binaenaleyh bu, sulhün takrip değil tebit edecektir. Bu noktadan çok tehlikelidir. İsmet Paşanın noktai nazarı tamamen hatırımda kalmadı. (Mahkemeleri ilga etmek şartiyle) kaydı var zannederim. Esasen bu teklifimiz kabul edildikten sonra bizim bu kararımıza hacet bile yoktur. Biz parayı verdikten sonra istediğimiz yerden getireceğiz ve filân vekâlete mütehassıs isteriz diye taahhüdatı düveliyeye niye girelim, rica ederim. Bugün sulh müzakeratı cereyan ederken ve adlî kapitülasyonlar meselesi mevzubahis olurken herhangi bir mütehassısı adlî celbetmeye kıyam etmek hasımlarımızın noktai nazarını daha ziyade teyit etmek demektir. Bu itibarla tehlikelidir. Onun için bendeniz sureti katiyede müşavir ve mütehassısların celbi meselesinin bugün mevzubahis edilmesinin muzır olduğunu ve bunun doğru olmadığının İsmet Paşaya tebliği kanaatındayım. Amma Heyeti Celileniz rey verirse o başka.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Efendim, Hakkı Hâmi Beyin buyurduğu nikat Heyeti Vekilede mevzubahis oldu ve üzerinde münakaşa cereyan etti. Bir defa şunu söyleyeyim ki, İsmet Paşanın teklifinde, devletlerin teklifi üzerine komisyonlar veya encümenlerinde veya Heyeti Umumiyede görüşerek muahedeye koymak şeklinde değildir.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Bu da olmasın.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tamamiyle aksidir. (Gürültüler) İsmet Paşanın istihdaf ettiği gaye; bunlar adlî kapitülasyonlarda ısrar ediyorlar, in-

kıta tehlikesi vardır, ben mahakimde ecnebi hâkimlerin kullanılmasının katiyen aleyhindeyim. Yine diyorlar ki, ben müşavirlerle görüştüm. O da bu mesele cereyan ederken biz kendiliğimizden eğer atiyen adliyemizde bazı teşkilât ve tadilâta ihtiyaç ve lüzum varsa ve bunun için ecnebi kullanacak isek bîtaraf memleketlere mensup bu gibi mütehassıslarla burada konturatolar yapalım. Bunu yapmakla sulh olsa da olmasa da harice karşı hüsnü tesiri olacaktır diyor.

Heyeti Vekileniz, bunu uzun boylu konuştu, görüştü, aynı zamanda Hakkı Hâmi Beyin dediği noktai nazar da mevzubahis oldu. Neticede dedik ki, biz bu teklifi kapitülasyonlar hakkında hâkim sokmak noktasından onların teşebbüslerine mani bir teklif görmedik. Herhalde Adliye Vekili Beyefendinin lüzum gösterdiği veçhile ki, Heyeti Vekilede de göstermişlerdir, atiyen müşavir alacaksak ve İsmet Paşa da bunda fayda görüyorsa bunu münasip görürüz. Kendisine deriz ki, biz bunu hâkim meselesini defedecek kati bir tedbir olarak görmüyoruz. Fakat almanızda da mahzur görmüyoruz; işte bu şekli Heyeti Âliyenize arz ediyorum. Tekrar ediyorum, bu konferansta muahedei düveliye şeklinde yahut hususî bir encümenden alınacak bir kararla, alınacak bir müşavir değildir. İsmet Paşa Hükümetimiz namına kontrato yapacak ve bittabi bu hususî olarak bîtaraf devletlerle olacak. İşte mesele budur. Anlamadığınız cihet varsa Adliye Vekili izah etsin.

SIRRI BEY (İzmit) — Bendeniz o kanaattayım ki, Hükûmet beyhude yere bizi işgal ediyor. İsmet Paşanın işaratında idareten böyle yapmak buyurduktan sonra bu meselede Meclisin noktai nazarını almak beyhudedir. Eğer mahkemeler meselesi mevzubahis olsaydı o vakit Hükümetin gelip bizim reyimizi alması icabederdi. Mademki mahkemeler mevzubahis değildir ve yalnız müşavir almak meselesi ortada mevzubahistir. Bunu talep etmek hiçte doğru değildir. (Gürültüler) Her memleketin tarihi adlîsine vakıf olanlar bilirler ki, daha meşrutiyette kot İstroroğ namında bir adamı getirdik. Üç sene hizmetimizde kullandık. O vakit biz bir hükümete karşı bir taahhütte mi bulundu idik? Yoksa bunu kendi kendimize mi yapmıştık? Çok teessüf ederim ki, orada bulunan Adliye Müsteşarı İsmet Paşayı bu hususta tenvir etmemiştir. Yani biz bir zamanlar sırf adliyemizde olan noksanları ikmal etmek için Kont İstroroğ namında birisini hizmetimize aldık ve onun üç sene zarfında verdiği lâyihalardan istifade ettik ve o vakit hiç bir devletin taahhüdü altına girmedik. Mademki bunun masebakı vardır, bunu alırız ve yapabiliriz diyebilirlerdi. Öğrenmeye hiç lüzum yoktur. Hükûmet bunu yapacağı zaman Meclisi Mebusanın reyini almamıştır. (O zaman Meclis başka şekilde idi sesleri) Sözüm bundan ibarettir. Biz beyhude ile iştigal ediyoruz.

ÖMER MÜMTAZ BEY (Ankara) — O Meclisin icraî salâhiyeti yoktur. İcraî salâhiyet kendinde olduğu için o Hükümet yapmıştır, fakat bu Meclisin kuvvei icraiye hakkını da unutma.

SIRRI BEY (Devamla) — Bendeniz, İktisat Vekâletinde bulunduğum zaman içimizden Kafkasya'ya giden Server Bey arkadaşımıza oradan madeniyat için, ormanlar için Rus mütehassısları getirmesine dair kendisine salâhiyet vermiştim.

DR. FUAT BEY (Bolu) — Bütçede tahsisatı var mı idi?

SIRRI BEY (Devamla) — Bütçe meselesi...

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Bütçede bunun tahsisatı yoktur.

SIRRI BEY (Devamla) — Öyle değil efendim. Bütçe meselesi mevzubahis olamaz. Meseleyi mügalataya sevketmiş olursunuz. Mesele müsteşar getirebilir miyiz, getiremez miyiz? Getirmek herhalde usulü maslahata muvafık olmak için bunu Meclisi Âliye getirmek lâzım gelir mi, gelmez mi? Bunu Heyeti Vekile Meclisi Âliye böyle meseleleri Meclise arz etmiyor musunuz demesinler için bir cemile makamında buraya getirmiştir. Ben böyle telakki ediyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, eğer Sırrı Bey arkadaşımızın buyurdukları vak'a Heyeti Âliyenizi beyhude yere işgal ettiğimizden dolayı arzı itizar ederiz.

Eğer Sırrı Beyin bu beyanatı âlilerini, Meclisi Âlilerini fazla iştigal etmişlerse kendi de insaf buyururlar; kendileri itizar buyururlar. Sonra efendiler Kont İstorluk'dan bahis buyurdular. Müsaade ederseniz bu Kont İstorluk Meclisi Mebusanın müşavirlik hakkında yapmış olduğu bir kanun mucibince memur edilmiştir. Sırrı Beyefendi idareten yapsınlar dediler. Meclisi Âliniz idareten yapsınlar derseniz baş üstüne yaparız. İsmet Paşanın telgrafını Heyeti Âliyenize okudum. Hükümetin ve Meclisin kararını istiyor. Onun için Heyeti Âlinize geldik. Bundan başka beş müşavir konturatu yapacağız. Bütçeden para vereceğiz şayet bunu yapmamış olsa idik. Bizi bihakkın tenkit ve mahkûm edebilirdiniz. Biz zamanınızı izaa etmek için gelmedik. Bize tevdi ettiğiniz emaneti suiistimal etmemek için geldik.

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında bir kaç takrir var. Evvelâ müzakerenin kifayetini reyi âlinize vaz edeceğim. Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın müzakerenin kifayeti kabul edilmiştir.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Mütehassısı adlî celbinin muvafık olup olmadığının reye vaz'ını teklif eylerim.

Bitlis
Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Eğer bu şekilde müşavir alınması ecanibin ısrarını def'e kâfi ise hükümetin teklifi mucibince Heyeti Vekileye salâhiyet itasını teklif ederim.

Gelibolu
Celâl Nuri

Riyaseti Celileye

Hükümet makinesinin tekemmülü emrinde asker şuabatı hükümet için olduğu veçhile kavanin ve muamelâtı adliyenin ıslahı emrinde de muahedeye derç edilmemek ve hükümeti milliyemiz tarafından hususî mukavele ile hizmeti devlete alınmak üzere bîtaraf devletlere mahsus ecnebi mütehassıslarından münasip müşavir celbi hususunda sulh heyeti murahhasa riyasetine salâhiyeti lâzıma itasını teklif ederim.

Mersin
Salâhattin

(Doğru sesleri)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurun anlaşılmadı. Efendim, takrir İsmet Paşa Hazretlerinin teklif ettiği şeyin alelitlak bilâkayıt heyeti murahhasa reisimiz bunları bamukavele almaya mezun olsunlar. Yani kayıt ve şarta müteallik değildir. Lüzum görürse bunu yapabilir.

REİS — Bir takrir daha var.

Riyaseti Celileye

Mesele tenevvür etti. Her şeye idaremizde mütehassıs ve âlim müşavirlere muhtaç olduğumuzda ittifakımız vardır. Heyeti Vekilenin müşaviri adlî hakkındaki kararı esasen şarta muallak olduğundan aynen kabuliyle murahhasamız İsmet Paşaya tebliğini teklif ederim. 1 Kânunuevvel 1339

Bursa
Operatör Emin

REİS — Bunların hepsini hulâsa buyuracak olursanız, Heyeti Vekile Reisi diyor ki bizim başmurahhasımız indelicab Büyük Millet Meclisi Hükümeti, dahiline ecnebi hükümetleriden mütehassıs celbedebilir mi? edemez mi? Bunu öğrenmek istiyoruz. Bütün takrirler de heyeti umumiyesi itibariyle bundan ibarettir. Binaenaleyh reyi âlinize koyuyorum. Büyük Millet Meclisince bir mahzur yok mudur? Yani buraya mütehassıs celbî kabul ediliyor mu? Edilmiyor mu?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Paşam öyle değil, İsmet Paşaya bu hususta salâhiyet vereceğiz. Öyle reye koyun.

(Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyin takriri tekrar okundu).

REİS — Evvelâ Yusuf Ziya Beyin takririni reye koyacağım. Yani mütehassısı adli celbedilecek mi? edilmiyecek mi? Ben bunu reyi âlinize koyuyorum.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Efendim meseleyi teşaaub ettirmiyelim. Mesele gayet basittir. Zan ederim en doğrusu yazılan cevabı reye koyalım. Yani bu cevabi yazalım mı? Yazmayalım mı? Keyfiyeti reye koyun hükümetin evvelce teklif ettiği şeyi tadil etti cevabi paşa hazretleri reye koysun, kabul edelim. Bitsin gitsin.

REİS — Müsaade buyurursanız bir de hükümetin teklif ettiği bir tezkere vardır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hükümet teklifini tadil edecekti. Etti ise reye koyunuz. Kabul edelim efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — İsmet Paşa Hazretlerine biz bunu vaki görmüyoruz. Yani tehlikeyi vaki görmemekle beraber teklifleri musip gördük. Bu suretle harekette serbest ve salâhiyettarsınız (Bunu reye koyunuz sesleri).

REİS — Bunu reyi âlinize koyuyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın, ekseriyetle kabul edilmiştir.

REİS — Efendim, celsei hafiyeden celsei aleniyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

(Dosyada Mevcut Takrirler)

Riyaseti Celileye

Mesele tenevvür etti. Her şubei idariyemizde mütehassıs ve âlim müşavirlere muhtaç olduğumuzda ittifakımız vardır. Heyeti Vekilenin müşaviri adli hakkındaki kararı esasen şarta muallâk olduğundan aynen kabulü ile murahhasımız İsmet Paşaya tebliğini teklif ederim.

1 Kânunusani 1339
Bursa Mebusu
Operatör
Emin

Riyaseti Celileye

Bu mesele için re'sen müzakereye lüzum yok idi. Halbuki gerek müddei Salih Efendiyi ve gerek Muhittin Baha Beyi istima ettik. Muhittin Baha Bey de işin derhal mahkemei aidesine evrakın tevdiini talep etmiş olmasına binaen, ortada bir de şubece halli iktiza eden bir şey kalmamıştır. Muhittin Baha Bey hakkındaki masuniyetin refi ile evrakın takibatı kanuniye ifa edilmek üzere adliye vekâletine irsalini teklif ederim. 1 Kânunusani 1339

Saruhan
Refik Şevket

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Mütehassısı adli celbinin muvafık olup olmadığının reye vazını teklif eylerim.

Bitlis
Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Eğer bu şekilde müşavir alınması ecnebin ısrarını def'e kâfi ise hükümetin teklifi mucibince Heyeti Vekileye Salâhiyet itasını teklif ederim.

Gelibolu
Celâl Nuri

Riyaseti Celileye

Hükümet makinasının tekemmülü emrinde ekser şuabat hükümet için olduğu veçhile, kavanin ve muamelâtı adliyenin ıslâhı üzerinde de muahedeye derç edilmemek ve hükümeti milliyemiz tarafından hususi mukavele ile hizmeti devlete alınmak ve bitaraf devletlere münhasır olmak üzere ecnebi müteahassıslarından münâsip müşavir celbi hususunda sulh heyeti murahhasa riyasetine selâhiyeti lâzime itasını teklif ederim.

Mersin
Selâhattin

Riyaseti Celileye

Ortada bir cürüm varsa Meclisin teşekkülünden evveldir. Bunun usulen bir şubeye gitmesi lâzımdır. Mademki Muhittin Baha Bey şubeye gitmeyipte doğrudan doğruya mahkemeye tevdiini resmen talep etmiştir. Şu halde şubeye gitmesine de mahal yoktur. Binaenaleyh haklarında lâzım gelen muhakemenin cereyanına müsaade edilmesi lüzumunun reye vazı ile ruznameye geçilmesini teklif ederim.

Yozgat
Süleyman Sırrı

(Mahremdir)

İcra Vekilleri Heyeti
Riyaseti Celilesine

Murahhas Trabzon Mebusu Hasan Bey Efendinin beyanatı üzerine İzmir Mebusu Tahsin Bey ile Rüfekası tarafından verilip 1 . 1 . 1339 tarihli hafi celsede kabul edilen takrir sureti müsaddakası leffen takdim kılındı efendim. 1 . 11 . 1339

Kâtibi Umumu
Recep

Riyaseti Celileye

Murahhasımız Trabzon Mebusu Hasan Beyin izahatını kemali dikkat ve ehemmiyetle dinledik. Bu izahata göre İcra Vekilleri Heyeti son ve katî kararını verdikten sonra heyeti umumiyeye tevdii ve orada müzakere ve intac edilmesini arz ve teklif ederiz.

İzmir — Siverek
Tahsin — Okunamadı
Gaziayıntap — Karahisarsahip
Kılıçali — Ali
Çorum — Gelibolu
Sıddık — Celâl Nuri
Gaziyıntap — Saruhan
Ali Cenani — Avni
İzmit — Bitlis
Hamdi — Derviş
Çorum — Trabzon
Ferid — Recai
Urfa — Hakkâri
Ali Saip — Mazhar Müfit
Ardahan — Aydın
Hilmi — Esat
Bursa — Maraş
Muhittin Baha — Aslan
Burdur — Saruhan
İsmail Suphi Saysallı — Mustafa Necati
Kozan — Cebeli Bereket
Mustafa Lütfi — İhsan
Edirne — Cebeli Bereket
Faik — Faik
Ertuğrul — Saruhan
Ahmet Hamdi — Reşat
Niğde — Konya
Vehpi — Kâzım Hüsnü
Bolu — Adana
Abdullah Sabri — Zekâi
Kütahya — Antalya
Haydar — Rasim

Sivas
Taki

Kabul edilmiştir. 1 Kânunusâni 1339

Kâtip
Hüseyin Hüsnü

(Mahremdir)

İcra Vekilleri Heyeti
Riyaseti Celilesine

İcra edilen müzakerat neticesinde heyeti celilelerince başmurahhas İsmet Paşa Hazretlerine «Teklifinizi, tehlikeyi dâfi göremmemekle beraber musip gördük. Bu surette harekette serbest ve selâhiyettarsınız» şeklinde cevap yazılması hakkındaki teklifi samileri 1 . 1 . 1339 tarihli içtimada heyeti umumiyece kabul edilmiştir efendim. 1 . 1 . 1339

Umumi Kâtip
Recep

İsmet Paşa Hazretlerine

Madde 2. — Kanunlarımızın içtihadatı asriyeye göre tadiline esasen taraftarız. Her hangi bir devlet tebaasından mütehassısların lüzum görüldüğü takdirde müşâlâatına müracaat edebileceğimiz tabiidir. Ancak teşkilâtı adliyemize veya heyeti hâkime arasında hiçbir ecnebinin kabulüne katiyen muvafakat edemeyiz. 17 Kânunuevvel 1338

Hüseyin Rauf

İsmet Paşa Hazretlerine

Adli kapitülâsyonların yerine dermeyan edilen tekâlife karşı esasen mutasavver olduğu veçhile bitaraf devlet tabiiyetinde bulunan hukuk şinaslardan ıslâhatı adliye için müşavir celbine teşebbüs edildiği takdirde, müttefiklerin muzir tekliflerini dâfi olacağı kanaatinde olmamakla beraber, bitaraf devletler tebaalarından, teklifi devletleri veçhile, ve tarafınızdan müşaviri adliyelerle şimdiden hususi mukaveleler akdine salâhiyettar bulunduğumuz heyeti vekilece ve bugünkü 1 Kânunusani 1339 tarihinde Meclisin hafi içtimaında tarafımızdan verilen izahat üzerine takarrur etmiştir. Bu hususta esasen sizce de musammem olduğu veçhile bunu ahde geçilmemek ve resmi beyanatta bulunmamak lâzımdır.

Hüseyin Rauf
Mühür
Balâdaki fıkarat
aslına mutabıktır.

Adedi : 99
Vürûdu : Kânunuevvel 1338

Madde 3. — Bugün birinci tali komisyon adliye mesaline başladı. Heyeti adliyemize unsuru ecnebi ithali hakkında dün ayrı ayrı arz edilmiş olan teklif uzun münakaşa edildi. Kanunlarımızın mecelleye müstenit ve zaman ihtiyacatı ile muvazi olarak yürümemiş ve hâkimlerimizin gayri kâfi ve teşkilâtı adliyemizin yeni olduğunu iddia ettiler. Misaller gösterdiler. Adliye Vekâleti Müsteşarı Tahir Bey kuvvetle müdafaa etti. İddia ve misallerini çürüterek tekliflerini prensip itibariyle red eyledi. Noktai nazarlar arasında esasından ihtilâf olduğu derpiş edilerek, evvel emirde, işin hukuk müşavirleri arasında, yani daha ufak komisyon halinde müzakeresini teklif ettiler. Bu babta 99 maddelik mufassal bir teklif hazırlamışlar. Henüz almadık. İtalyanlar, İngilizler aleyhimizdedir. Rayan bu işte İngiliz murahhasıdır.

İsmet

1 . 1 . 1339